

Tarih Okulu Dergisi (TOD)
Ağustos 2019
Yıl 12, Sayı XLI, ss.821-852.

Journal of History School (JOHS)
August 2019
Year 12, Issue XLI, pp. 821-852.

DOI No: <http://dx.doi.org/10.29228/Joh24750>

Makale Türü: Araştırma makalesi
Geliş Tarihi: 23.06.2019
Kabul Tarihi: 31.08.2019

ArticleType: Research article
Submitted: 23.06.2019
Accepted: 31.08.2019

Atıf Bilgisi / Reference Information

Öztürk, E. (2019). Nesnelliğin Yükselişi Ve Düşüşü: Nesnelliğin Neliği Ve Mahiyeti Üzerine Tarihsel Bir Okuma, *Journal of History School*, 41, 821-852.

NESNELLİĞİN YÜKSELİŞİ VE DÜŞÜŞÜ: NESNELLİĞİN NELİĞİ VE MAHİYETİ ÜZERİNE TARİHSEL BİR OKUMA

Emre ÖZTÜRK*

Öz

Nesnellik, sosyal teoride, bilgi sosyolojisinde ve bilim felsefesinde en çok tartışılan konuların başında gelmektedir. Nesnellik, yaygın kullanımında, bilimsel faaliyetle eş değer tutularak incelenirken, bu yöndeki kullanımını olanaklı kılan tarihsel temeller çoğunlukla hariçte tutulur. Nesnelliğin “bilen”in kanaatlerinden yalıtık olmayı, önyargı ve peşin hükümlerden sıyrılmayı öne çıkaran “tarafsızlığı” ve değer yargısız “nötr dil” söylemi genelde belli bir nesnellik idealinin tarihsel inşası ile ilgilidir. Bunun yanında, nesnelliğin daha çok tartışılmalı bir yer edindiği “perspektivizm” içinde, farklı bir okumaya tabi tutulduğunu da görüyoruz. Bu kapsamda makalenin amacı, temelde nesnelliğin bu farklı kullanımlarına ilişkin, bir ideal olarak onun yükselişi ve düşüşüne dair, tarihsel bir tartışma sunmaktır.

Anahtar Sözcükler: Nesnellik, tarafsızlık, perspektivizm, mukayese edilemezlik.

The Rise and Fall of Objectivity: A Historical Reading on Essence and Nature of Objectivity

Abstract

Objectivity is one of the most debated subjects in social theory, sociology of knowledge and philosophy of science. Objectivity, in its widespread use, is examined by being equivalent to scientific activity, while the historical foundations which make this using possible are mostly excluded. Its traits, that including to be isolated from “knower’s”

* Dr. Öğretim Üyesi, Bakırçay Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü, ozemreozturk@gmail.com, [ORCID: 0000-0002-4635-5005](https://orcid.org/0000-0002-4635-5005)

opinion, to be eluded from prejudice and the statement of value-free “neutral language”, are generally related to historical construction of a certain ideal of objectivity. On the other hand, we see that objectivity has been subject to a different reading in the context of “perspectivism” where it has become more controversial. In this context, the aim of this article is to present a historical discussion of these different uses of objectivity, as an ideal, about its rise and fall.

Keywords: Objectivity, Impartiality, Perspectivism, Incommensurability.

GİRİŞ

Sosyal bilimler metodolojisi üzerine yürütülen tartışmalarda, sosyal bilimler ve doğa bilimler ayırımından kaynaklanan, belli “ayrı”, “karma” veya “sentezci” metodolojik önerilerin birbiriyle yarıştığını görmek son derece doğal bir hal almıştır. Detaylı bir tartışmaya girmeden, belli özellikleri itibarıyla kategorize edilecek olunursa, genelde nesnelci ve öznelci ya da bilim felsefesi içinde öne çıkan tarafıyla natüralist ve konvensiyonalist eğilimler arasında bir tartışma süregeldiği görülür. Nesnelci eğilimlerin “birliktelikler”, “düzenlilikler”, ve “genellenebilirlik” yönündeki katkılarına rağmen öznelciliğin “özgüllüğü”, “farklılığı” ve “mukayese edilemezliği” ortaya koyan yönü, öncekinde eksik olanı vurgulamak yönünde bir görev yüklenir. Ne var ki, aşırı nesnelci bir tutum, “tektipliliği”, “sıradanlaşmayı” doğurduğu gibi, aşırı öznelci eğilimler de “özgürleşme”, “hoşgörü” ve “uzlaşmaya dayalı” toplum tasavvurunda, bir arada yaşamanın ortak “amaç” ve “ideallerini” tayin etmeyi sakatlayan bir atomizasyona yol açabilmektedir. Ancak sosyal bilimlerde olduğu kadar, doğa bilim tarihinde de daha çok kaçınılan eğilim nesnellik değil öznellik olmuştur. Nesnellik, dönem dönem belli eleştirilere konu olsa da, bilim tarihine göz atıldığında, kendisini en çok hissedilir kılan ilkelerden biri olageldiği sezilir. Bilimin kümülatif ve ilerlemeci karakteri ona bağlıymışçasına, nesnellik kazanıldığında tüm disiplinler için aynı ivmeyi sağlama garantisi bahşedilecekmiş inancı, sosyal bilimlerde uzun bir dönem hakim olmuştur. Gerçekten de nesnellik, içeriğinden bağımsız olarak ele alındığında, bilimsel faaliyetin ilkelerinden biri olarak karşımıza çıkar. Hatta nesnellik, bilimsel faaliyetin en temel ilkelerinden biri olarak kabul edilir. Tüm disiplinler için nesnellik, bilimsel gözlem ve analizin temel özelliği olarak, araştırmacının gözlemlerinin güvenilirliği, sonuçlarının geçerliliği ve inançlarından bağımsız olmasını gerektiren başat bir ilke konumundadır (Chinoy ve Hewitt’ten aktaran Levin ve Spates, 1976, s. 9). Bu anlamda her disiplinde, belli ölçülerde sağlanmaya ve karşılanmaya çalışılan bir nesnellik arayışı ve kaygısı bulmak mümkündür. Şüphesiz ki, “kavrama bu kadar sık başvurulmasının nedeni onun

‘bilimsel olan’a ilişkin imasında yatar. Her birimiz nesnel sözcüğü ile başlayan bir cümle kurduğumuzda aslında ne kadar bilimsel bir duruşa sahip olduğumuzu göstermek isteriz. Özellikle bilimsel araştırma sürecinde, nesnel olduğumuzu gösterebilmek, örneklem, veri toplama ve analizin önüne geçer; nesnelliğin gereklilikleri yerine getirildiğinde araştırma yarılanmış sayılır” (Öztürk, 2013, s. 198). Ancak nesnelliğe ilişkin aşinalık, çoğu zaman nesnellikten ne anlaşıldığı ve nesnelliğin hangi yönleriyle kullanıldığının pek de sorgulanmadan geçiştirilmesiyle sonuçlanabilir. Gündelik dilde nesnellik, çoğu zaman içeriğine dair kavrayışımızın gerekçeleri pek sorgulamadan kullanılır. Oysa, bilim adamının nesnel olmaya ilişkin kaygılarının gerekçeleri veya bu yöndeki bilim pratiğini oluşturan düşünsel temellerin neler olduğu türünden sorular, üzerinde durulması gereken kayda değer bir içeriği barındırır. Zira nesnellik adı altında sıralanan bazı gereklilikler, belli bir bilim anlayışının yerleştirmiş olduğu bir takım kabullerin ürünüdür. Sözgelimi, “nesnel olmak, bilenin izini taşımayan bilginin –önyargı veya becerinin, hayal gücü veya muhakemenin, arzu veya mücadelenin damgasına sahip olmayan bilginin- peşinde olmaktır. Nesnellik, çıkarım, yorum veya zekâyâ müracaat etmeden gören kör bakıştır” (Daston ve Galison, 2010, s. 17). Bu anlamda, nesnellikten anlaşılan şey olarak, değer yargılarından arınmışlığın, bilimsel faaliyetin “altın kuralı” olarak takdim edilmesi tesadüf değildir (Mathiesen, 1962, s. 2). Nesnelliğin bu anlamı, genelde sosyal bilimlerde ve özellikle de sosyolojide bir zamanlar disiplinlerin bilimsel yetkinliği ile özdeşleştirilmiş, sosyal bilimlerin kuruluş serüveninden günümüze gelinen süreçte, sosyal bilimler metodolojisindeki tartışmalarda her zaman güncelliğini korumayı başarmıştır. Ancak araştırmacıların inceledikleri olgu karşısında o kadar da bağlam dışı olmadıkları, sosyal ve kültürel etkilenmişliklerden bir çırpıda sıyrılmadığı ve her şeyden önce belli bir teorik kabulle dünyaya zaten “önkavrayışla” bakılabildiğine ilişkin eleştiriler yükseldikçe, nesnelliğin mahiyetinin de farklı içerikler kazanmaya başladığı, aynı eleştirilerden payına düşeni aldığı görülmektedir. Ne var ki, söz konusu eleştirilerin sadece sosyal bilimler nezdinde bir takım geçerliliğe sahip olabileceği, bir anlam bağlamı içinden seslenmeyen, nesnesi karşısında bağlantısızlığını korumayı başardığı varsayılan doğa bilimcinin çalışmaları açısından belli sonuçlar barındırmadığını düşünmek yanıltıcıdır. 20. yüzyıl doğa bilimindeki gelişmeler, hem araştırma mantığı düzeyinde hem de kat ettiği ve eriştiği bilimsel gerçeklikler itibarıyla “araştırmacı-nesne” ilişkisinin, 19. yüzyılım “katı olgucu” kabulleriyle örtüşmeyen farklı niteliklerle de açıklanabileceği göstermektedir. Özellikle de bilim felsefesinde öne çıkan tartışmalar, bilimin, nesnelliğin bilinen kabulleriyle sorunsuz işleyen bir kullanım alanına sahip olmadığını ortaya çıkarmıştır. Sosyal ve kültürel varlıklar olan

araştırmacıların hem söz konusu uzamları gereğince hem de izledikleri ve kabul ettikleri teorik perspektifler nezdinde doğaya “belli kabullerin etkileri dâhilinde bakma” eğilimlerinin olabileceği yönündeki eleştiriler önemli oranda destekçi bulmuştur. Dolayısıyla, bilimin, tarihsel inşası itibarıyla, öznel ve nesnel süreçlerin bir arada yürüdüğü, metafizik ve doğa araştırmasının bir arada yer alabildiği bir faaliyet alanından, nesnelliğin bir ideal olarak “yükseldiği” katı “olgucu” bir merhaleye ve bugün yine gözlem dilinin değer-anlam yüklü olduğuna ilişkin kabullerin yaygınlaştığı ve doğal olarak nesnelliğin bilimsel faaliyetin her durumunda “mutlak” olduğu görüşünün “düşüşte” olduğu bir başka evreye yöneldiği söylenebilir. İncelememizde, nesnelliğin bu yükseliş ve düşüş öyküsü anlatılmaktadır. İncelememizin amacı, nesnelliğe dair yeni bir perspektif ilan etmekten ziyade, birinci olarak nesnelliğin “bilinen” yaygın kullanımının tarihsel temellerini sunmak, ikinci olarak bu kullanıma ilişkin yöneltilen eleştirilerden hareketle bilimin işleyişinin pek çok defa bilinen nesnelliğin kabulleriyle örtüşmeyen yönleri de sahip olduğunu göstermektir.

Kavramın İzinde: Nesnelliğin Etimolojisi

Nesnellik (İng. *objectivity*), Latince *ob* (karşı, karşı olma, karşısında bulunma) ve *jacere* (atmak) sözcüklerinin bir araya gelmesiyle oluşan ve “sunmak”, “karşı durmak” anlamına gelen *obicere* fiilinden türetilmiş bir sözcüktür. (Glare, 1978, s. 1212-1213; ayrıca bkz. Hançerlioğlu, 1978, s. 245). Sözcüğün “karşı olma, karşı koyma, karşı sunma” anlamının, bilgi teorisi bakımından temelde “dışsallık”la bağlantılı bir anlamı vardır. Bu anlamda kavram, bilindik kullanımıyla, “insan zihninin dışında ve ondan bağımsız varlığa” işaret eder (Mshvéniéradzé, 1968, s. 71). Kavram, Duns Scotus gibi 14. yüzyıl Skolastik filozoflarınca piyasa sürülen Latince zarf veya sıfat şeklindeki *obiectivus/obiective* sözcüklerinden türemiştir. Erken dönemlerde, çoğunlukla *subiectivus/subiective* ikilisiyle eşleştirilirken, büyük oranda bugünkü anlamından farklı bir manada kullanılmaktaydı. *Obiective*, şeylerin bilince konu oldukları haliyle ilişkilendirilirken, *subiective* şeylerin kendilerinde oldukları haliyle ilişkilendiriliyordu. Bu Skolastik kullanımın izlerine 17. yüzyılda (sözgelimi Descartes’ın “formel gerçeklik”-“nesnel gerçeklik” ayrımında) rastlamak mümkünken, 18. yüzyıl sözlüklerinde dahi bu ortaçağa özgü kullanımın tınlarını görmek mümkündür (Daston ve Galison, 2010, s. 29). Kavram üzerine kapsamlı tarihsel okumalar yapan Lorraine Daston (1992, s. 601-602), tüm teolojik özelliklerine rağmen kavramın, günümüz anlamıyla bir takım benzerliklere sahip görüldüğü birkaç çalışma göstermiştir. Biri, Berkeley’in 1744 yılına ait *Siris* adlı çalışması diğeri de C.A. Crusius’un 1747 yılına ait *Weg zur Zuverlässigkeit und Gewißheit der Menschlichen Erkenntnis* adlı

çalışmasıdır. Berkeley'in çalışmasında, doğal fenomenler sadece doğal görünümüler olarak ele alınmış ve bu nedenle onların gördüğümüz ve kavradığımız gibi oldukları varsayılmıştır. Yani, fenomenlerin gerçek ve nesnel doğaları bir kabul edilmiştir. Daston'a göre, Berkeley burada nesnel kavramını, "anlaşılabilir ve gerçek olan içinde görülebilir olmak"la ilişkilendirmiştir. Crusius'un bahsi geçen çalışmasında ise, gerçeğin nesnel ve metafiziksel ayırımına dayalı bahisler yer almaktadır. Daston bu ayırımın, bizim objektif-subjektif, içsel-dışsal ayırımımızın farklı bir varyasyonu olduğunu belirtmiştir. (Daston, 1992, s. 598). *Objective ve subjektive* sözcükleri, 17. ve 18. yüzyıllarda gözle görülür bir düşüş yaşamış, metafizikçiler ve mantıkçıların, onları teknik terimler olarak anımsamalarının dışında büyük ölçüde terk edilmişlerdir. Nesnellik ve öznellik gibi antika Skolastik kavramları kullanarak, onlara yeni bir yaşam ve anlam soluyan kişi Immanuel Kant olmuştur. Kant'ın anlamlandırmaları, bu sözcüklerin bildiğimiz anlamlarının ikizi olmasa da, çok yakın akrabalarıydı. Kant'ın "nesnel geçerlilik"i (*objektive Gültigkeit*) dış nesnelere değil, deneyimin önkoşulları olan formlara (zaman, mekân, nedensellik) işaret etmektedir. Öte yandan, *subjektiv*'i salt empirik algılar ile anlamdaş görme eğilimindedir. Kant için, nesnel ve öznel arasındaki sınır, evrensel ve tekil arasında yer alır, dünya ve zihin arasında değil (Daston ve Galison, 2010, s. 30). 1820'ler ve 1830'lardan başlayarak, sözlük maddeleri (ilkın Almancada, ardından Fransızcada ve sonrasında İngilizcede) nesnellik ve öznellik sözcüklerini, aşına olduğumuz anlamlarına yakın bir tarzda ve Kantçı felsefenin yöneliminden icazet aldıkları bir usulde tanımlamaya başladılar. 1820'de, sözcülemi, bir Alman sözlüğü *objektiv*'i "dış nesneyle bir ilişki" olarak, *subjektiv*'i ise "bireysel, içsel, içimizde yer alan, nesnele karşıtlık" olarak tanımlamıştır. Fransızcada ise ancak 1863'te sözlükler *objectif*'in bu anlamını (eski ve Skolastik anlamının karşıtı olarak) onun "yeni anlam"ı olarak öne çıkarmış ve Kant felsefesine yenilikçi tarafıyla itibar etmişlerdir (Daston ve Galison, 2010, s. 31). Bu süreçte nesnellik "evrensel", "zihne ait kavramlara dayalı" olmaktan öte gittikçe dış dünyaya ait olanla ilişkili bir anlamla ilişkilendirilmiş, bilim ve bilim adamı faaliyetinin olmazsa olmazı haline gelmiştir. Tyler Burge'm deyişiyse, nesnellik, dar anlamda "zihinden bağımsız" olana işaret eden bir anlam kazanmıştır. Buna göre, doğal fiziki çevrede yer alan basit unsurlar, bu anlamda nesneldir. Gezegenler, okyanuslar, çamur, su, uzay-zaman, atomlar, ağaçlar, bakteriler ve hatta süngerimsi canlı familyasından olan en basit hayvanlar, bu anlamda tartışmasız nesnelirdir. Öte yandan, yine aynı anlamda, fikirler, inançlar, hisler, topluluklar, uluslar, diller ve teoriler temelde zihinden bağımsız ve böylelikle nesnel değildir (Burge, 2010, s. 46). Nesnellik dış dünyaya ilişkin olguların zihinden bağımsız bir gerçekliğe tekabül etmesini

gerekli gören bir anlayışla yoğrulduğunda, sadece “genel geçer” ve “dış dünyayla örtüşen” fikirlerin tasvibine yer açmaktadır. Bu anlamda nesnellikle, aslında bir yanıyla dış dünyaya, bir yanıyla da onu ele alan bireye dair iki temel kavrayış bulunmaktadır. Bunlardan birini düşüncemizle nesnesi arasındaki tekabüliyetle diğerini de nesneye yönelen araştırmacının tutumuyla ilişkilendirebiliriz.

Anlamın İzinde: Nesnelliğin Neliği

Nesnellik, bir dizi farklı metafizik ve epistemolojik fikirleri ifade etmek için kullanılan felsefi bir terimdir (Kölbel, 2002, s. 21). En genel anlamıyla, ele alınan nesnenin, öznenin kişisel kanaatlerinden ayrı bir değerlendirmeye konu olduğunu anlatır. Bu anlamda, nesnellik fikrinin, nesne fikrinden kesin olarak ayrılmasının sıradan bir dilde bulunabileceği de not edilmelidir. Bu kullanımı içerisinde nesnellik kavramının anlamı, esas olarak, nesneye referans vermek yerine, özneye (dolaylı) yapılan bir referansla karakterize edilmiş gibi görünmektedir. Örneğin, bir kimse, belirli bir kararın nesnel olduğunu, belirli bir soruşturmanın nesnel bir şekilde yapıldığını ya da belirli bir niteliğin nesnel olarak bir şey veya bir başkası tarafından sahiplendiğini söylediğinde, genellikle yargı, soruşturma veya niteliğin özneye veya yargıyı ifade eden, soruşturmayı yapan veya niteliyi atfeden öznelere bağlı olmadığını kastetmektedir (Agazzi, 2014, s. 51). Felsefi ve bilimsel araştırmalar bağlamına taşındığında ise, nesnel bir bakış, araştırmacının nesnelere gerçek niteliklerini ve ilişkilerini onlarla ilgili düşüncelerinden ve arzularından bağımsız olarak, olduğu gibi kavrayışı anlamına gelir. Nesnellik, bu durumda, entelektüel soruşturmada çarpıtma, önyargı ve hatalardan, etik, yasal ve idari kararlarda ise keyfiyet, kişisel çıkar ve isteklerden uzak durma taahhüdüdür (Hawkesworth, 1994, s. 151-152). Kavramı kategorileştirerek irdelemek gerekirse, nesnelliğin biri epistemolojik diğeri pratik olmak üzere belirleyici olan en az iki anlamı olduğu söylenebilir: Epistemolojik kullanımıyla nesnellik, teorik felsefede ve bilimde “doğruluk” terimiyle birlikte düşünülen bir sözcüktür. Buna göre doğru bilgi nesnesine uygun bilgidir. Pratik kullanımıyla ise nesnellik, bir konu veya olay hakkında duygularımıza, kişisel veya grupsal eğilim ve çıkarlarımıza göre değil, herkes için bağlayıcı genel ilkelere göre düşünmeyi, karar verebilmeyi ve eylemde bulunmayı ifade eder (Özlem, 2008, s. 187). Brain Fay’ın da işaret ettiği gibi (2005, s. 277), birinci tanımıyla nesnellik, düşüncenin gerçeklikle uyumlu olmasını sağlayan bir düşünce özelliğidir. Yani “nesnellik”, doğru düşüncelerin bir özelliği olup aslında “doğru” ile eş anlamlıdır. İkinci tanımıyla ise, zihinsel algımızı bulanıklaştıran özne unsurların yok edilmesinin önemine vurgu yapılmaktadır. Buna göre nesnellik, nesnel hakikate ulaşmanın yolu kendimizi yanıltıcı zihinsel unsurlardan kurtarmamız olduğu için, bizi her halükarda yanlış yöne çeken ve

Nesnelliğin Yükselişi Ve Düşüşü: Nesnelliğin Neliği Ve Mahiyeti Üzerine Tarihsel Bir Okuma

dolayısıyla da nesnel hakikate ulaşmamızı engelleyen *a priori* kategorilerden, anlayışlardan, isteklerden, duygulardan, değer-yargılarından ve bunun gibi daha pek çok unsurdan arınmış bir bilişsel durum olarak tanımlanabilir. Söz konusu ayrıştırmanın farklı başlıklar altında da kategorileştirildiği görülmektedir. Felix Mühlhölzer'in (1988, s. 185), nesnellığe ilişkin idealistik ve realistik anlam ayrımı bunun iyi örneklerindedir. Birincisine göre nesnellik, yargılarımız üzerinde, özellikle de rasyonel yargılar temelinde öznel arası bir uzlaşım/anlaşmadır. İkincisine göre ise, nesnellik nesnelere düşünceye uygunluğudur. Bu ifade, “nesneyle ilgili olma”, “şeyleri kendilerinde oldukları gibi sunma”, “dünyayı gerçekte olduğu gibi yansıtmaya” gibi imalara sahiptir. Nesnellik kavramına kapsamlı bir tanımlama getiren Elisabeth Lloyd'a (2008, s. 173) baktığımızda, bu kategorik anlamsal ayrıştırmaya daha geniş bir pencere sunulduğu görülür. Lloyd, kavramın dört anlamda ele alınması gerektiğini önermektedir: 1) Tarafsız, ilgisiz, önyargısız ve kişiler üstü bakış açısına sahip olma (ya da olmama), 2) (En azından prensipte) genel, herkesçe edinilebilen, gözlenebilir ve erişilebilir olma, 3) Bizden bağımsız ve ayrı varolma, 4) Şeyleri gerçekte oldukları gibi yansıtmaya. Lloyd, bu anlamların felsefi kullanımlarına bağlı olarak farklı rollere sahip olduğunu belirtmiştir. Örneğin; tarafsızlık bilinen şeyin değil bilenin bir özelliği iken, ontolojik bağımsızlık durumunda ise realite ile bilen arasında bir ilişki söz konusudur; genel olma ve erişilebilirlik realite ile bilen öznel arasındaki ilişki iken, bir şeyin kendinde ne olduğunun bilgisinde ise herhangi bir bilene ihtiyaç yoktur.¹ Joseph F. Hana'ya göre (2004, s. 340), Lloyd'un yaptığı dört tanımlama içinde, ilk ikisi bilimin rasyonel yöntemi ile alakalıyken, diğer iki tanımlama bilimin rasyonel amaçlarıyla ilgilidir. Alan Megill de dördü bir ayırım yapar, ancak detaylarda farklılık arz eden niteliklere yer verir. Ona göre nesnelliğin “mutlak”, “disipliner”, “diyalektik” ve “prosedürel” anlamlarından söz edilebilir. İlk önce felsefi ya da mutlak bir nesnellik anlamı söz konusu. Bu tür nesnellik, (onunla özdeş olmasa da) modern felsefe geleneğinde önemli bir rol oynayan “her şeyi olduğu gibi temsil etme” idealinden kaynaklanmaktadır. İkinci olarak, herkes için geçerli bir kümelenmeden ziyade belirli araştırma topluluklarının üyeleri arasında geçerli olan fikir birliği sağlanmış bir nesnellik kriteri olarak disiplinler bir anlamı söz konusudur. Üçüncü olarak, nesnelere, nesnelere olarak özneye nesne arasındaki etkileşim esnasında oluşturulmasına dayanan etkileşimli veya diyalektik anlam vardır; mutlak ve disiplinler anlamların aksine, diyalektik anlam, bilenin özneliğine yer açmaktadır. Son olarak, kişisellikten arınmış bir soruşturma ya da

¹ Lloyd, birden çok anlamı ve kullanımı bulunan kavramı “melez” bulduğunu da ifade etmiştir (2008, s. 173).

idare yönteminin uygulanmasını amaçlayan prosedürel bir nesnellik vardır (Megill, 1994, s. 1). Görülebileceği gibi nesnellik farklı hedef ve önceliklerle ilişkili olarak, ayrı nitelikleriyle ayrışan biçimlerde tasnif edilebilmekte ve değerlendirilebilmektedir. Ancak buna rağmen, tüm bu tartışma içerisinde onun genel hatlarıyla öne çıkan belli başlı yönlerini deşifre etmek de mümkündür. Dolayısıyla, nesnellige dair, genelde önyargısız olma, nesnesine şahsi kanaatlerden arınmış eğilme anlamında olduğu kadar, nesnenin kendisine yönelen, herkesçe kavranılabilir bir işleyişe sahip olduğuna ilişkin örtük bir kabul, ayrıca düşüncenin nesneye uygunluğu (teorinin sınanması, gerçeklikle olan uyumu) anlamında bir doğrulama tavrının yaygın olarak karşımıza çıktığı ve bilinen nesnellik fikriyle el ele gittiği söylenebilir. Nesnellige ilişkin böylesi bir anlamlandırma, nihai bir gerçekliği karşılıyor olmaktan çok, tarihsel olarak inşa edilmiş belli kabullerin bir ünüdür. Bunu göstermek adına, zikredilen anlamlandırma biçimlerinin tarihsel temellerini sergileyerek, nesnellığın bilimsellikten anlaşılan temel ilkelerden biri olarak “kişisel kanaatlerden arınmışlık”, “tarafsızlık” ve “olguya müracaat” gibi en bilinen niteliklerini nasıl kazandığını göstermekte fayda var. Böylesi tarihsel bir inceleme içinde kendimizi, doğa bilimlerinin yükselişine geçtiği 17. yüzyıl ve sonrasında sınırlandırmak doğru bir tercih olacaktır. Zira *objective* sözcüğüyle kabul olunan ve bilimin temel sayılısı olarak yer eden, “düşünceden bağımsız varolan bir dünya tasarısı”, “ben” ile “dışarı”nın, gözlemci ile olgu dünyası ayrışması ve buna eşlik eden doğanın en doğru dilini bulmaya yönelik çaba, “büyük oranda” Kartezyen düşünce geleneği ile başlayan bir anlayıştır. Hızır’ın da belirttiği üzere, Yeniçağ bilim anlayışına gelene kadar bugün yerleşmiş ve bilinen anlamıyla bir özne-nesne karşıtlığının varlığından söz etmek, kısmi istisnai örnekler dışında, zordur. Antik Yunan dünyasında elbette *eidos* (somut görüş) ve *logos* (anamlı söz) gibi farklı bakış açıları, yani günümüz diliyle ifade ettiğimizde, deneye ilişkin olan ile rasyonel olana ilişkin belirlemeler mevcuttu. Örneğin İlkçağın büyük deneycisi Aristoteles’te, deneye verilen değer açıkça meydandadır, üstelik onda aklın payı da büyüktür. Ancak onda deneyi akla karşı değerlendirmenin izi bile yoktur (Hızır, 2007, s. 39-40). Yine, Skolastik felsefede de, *objective* ve *subjective* sözcüklerine kısmen rastlanmaktadır. Ancak *objective* ve *subjective* sözcükleri, bu dönem için, sırasıyla bilinç nesnelere ve kendinde şeylere karşılık gelecek şekilde kullanılıyor, yani bugünkü kullanımın neredeyse tam tersi kullanımlara atıfta bulunuyordu (Megill, 1994, s. 2). Dolayısıyla bilimsel anlamda zikrettiğimiz nesnellığın farklı bir tarihi vardır. Zira nesnellik her zaman bilimi tanımlamamıştır (Daston ve Galison, 2010, s. 12). Onun bu yönünü ele alan bir tarih yazmak ise, nesnellığın yükseldiği modern bilimin doğuş koşulları ile başlayan bir dizi gelişmenin analiz edilmesini gerekli kılar.

Nesnelliğin Yükselişi: Yeniçağ Biliminde Peşin Hüküm ve Önyargıların Reddiyesi

Yeniçağ bilim anlayışının temelinde en açık biçimiyle özne-nesne karşıtlığı, bizden bağımsız dünyanın gözlemi ve deneye dayalı bilgi kuramı yatmaktadır. Sözelimi, *Felsefenin İlkeleri*'nin hemen başında “deney ve akılla kesin olarak bilmediğim hiçbir şeyden söz etmeyeceğim” diyen René Descartes (2008, s. 27), aslında bütün bir Yeniçağ bilim anlayışının temel ilkesini dile getirmiştir. Öte yandan Descartes'ın (1994, s. 19) “acele yargıya varma”nın ve “başkalarının görüşleri ardından gitme”nin, önyargı ve otoritenin bilgi üzerindeki tahrif edici etkilerine işaret etmesi ve bunlardan kurtulmayı doğru bilgiyi elde etmede önemli bir aşama olarak öne sürmesi, bugün bilimde nesnel tutum dediğimiz şeyin ilksel bir belirlenimidir. Felsefe kendisi şüphe edilmeyen pek çok kavrayışı bir arada barındırmakta ve kimi zaman birbiriyle çelişen, ilerlemeyi sekteye uğratan yanlış kanılarla dolu bir alan olarak yeni bir yönteme ihtiyaç duymaktadır. Descartes'in buna yönelik en birincil önerisi, “doğruluğunu apaçık olarak bilmediğim hiçbir şeyi doğru olarak kabul etmemek: yani aceleyle yargıya varmaktan ve önyargılara saplanmaktan dikkatle kaçınmak ve vardığım yargılarda, ancak kendilerinden şüphe edilmeyecek derecede açık ve seçik olarak kavradığım şeylere yer vermek” olmuştur (Descartes, 1994, s. 21). Ona göre,

“felsefeyi incelemek ve bildiğimiz tüm gerçekleri sıkıca ortaya çıkarmak istiyorsak, ilk önce önyargılardan kurtulmamız ve eskiden doğruluğuna inandığımız tüm düşünceleri ya da kanıların, yeniden gözden geçirinceye değin, yanlış olarak kabul etmemiz gerekmektedir. Bundan sonra zihnimizdeki kavramları yeni baştan incelemek ve ancak anlayışımızla açık ve seçik olarak kavradığımızı kabul etmek gerekir” (Descartes, 2008, s. 97-98).

Nesnelliğin, doğruyu perdeleyen her türlü yanlış kanı ve peşin hükümden sıyrılmayı ilkeselleştiren yönünün ilk belirlenimlerine rastladığımız bir diğer isim de “nesnelliğin koruyucu azizi” (Daston, 1994, s. 37) Francis Bacon'dur. Bacon da temelde felsefedeki temel sorunu belli bir yöntemin yokluğunda görür. Her tartışmada, her problem alanında, doğayla ilgili fikirlerde bile temelde “şey”lerden değil, mantıksal çıkarımlarla hareket edildiğinden, felsefede Aristoteles'ten kendi yaşadığı çağa gelinen süreçte, pek bir şeyin değişmediği kanısındadır. Ona göre, zihin,

“zaten günlük ilişkileri ve söylemleri içinde sağlam olmayan doktrinlerle işgal edilmiştir ve boş imgelemlerle her yönden kuşatılmıştır. Ve bu yüzden kurtarmak için çok geç kalınmış ve yeniden doğru bir şekilde kurmak için hiçbir yolu olmayan mantık sanatı, gerçekliği açıklamaktan ziyade, hataları sabitlemekle etkili olmuştur” (Bacon, 1999, s. 112).

Bunu telafi etmek için, “bir şeyin bilinip bilinmeyeceği meselesi yalnızca tartışarak değil, tecrübe ederek de düzenlenmelidir” (Bacon, 1999, s. 112). Bu nedenle bilgi meselesi, mantıksal tartışmaların ürünü olarak değil, doğrudan olgulardan beslenen tümevarımsal genellemelerin bir ürünü olarak kabul edilmelidir. Ancak bu türden bir doğa araştırmasının da layığıyla gerçekleştirilmesi için bireylerin kendi kavrayışlarını ve tecrübelerini tahrif eden yanlış kanıların farkında olması gerekir. Bacon’ın idoller dediği yanlış kanı ve fikirler, bilimlerin gelişiminde önemli bir engel teşkil eder. Onun deyişiyle, insanın anlama yetisini,

“şimdiye kadar kuşatan ve orada derinlemesine kök salmış olan idoller ve yanlış fikirler, yalnızca, insan zihnini şöylece bir kuşatıp girişi güçleştirmekle kalmamıştır; giriş sağlandığında bile insanlık, kendini bunlara karşı çok iyi korumazsa, bilimlerin yenilenmesi sırasında yeniden karşılaşacağımız idoller ve yanlış fikirler bizi rahatsız edecektir” (Bacon, 1999, s. 126).

Bacon soy idolleri, mağara idolleri, çarşı-pazar idolleri ve tiyatro idolleri olmak üzere dört tür idolden bahseder. Soy idolleriyle insanın doğasında ve bizzat insanın soy veya ırkının doğasında olan yanlış kanı ve fikirler, mağara idolleriyle tek tek bireylere has olan, bireylerin yaradılışları, eğitimleri, diğer kişilerle olan ilişkileri etrafında bireyde yerleşmiş olan ve “tabiatın ışığını bozan” yanlış kanı ve fikirler, çarşı-pazar idolleriyle insanın karşılıklı ilişkilerinden, toplulukla olan ilişkisi neticesinden “çoğunluğun istediği gibi biçimlenmiş” ve zihin için engel oluşturan sözcüklerin edinişleriyle ilgili idoller, tiyatro idolleriyle kendine özgü felsefe sistemlerinin çeşitli dogmalarından kaynaklanarak insan zihnini sarmış idoller kadar, kusurlu ispat kurallarından kaynaklanarak insan zihnini sarmış olan idoller kastedilir (Bacon, 1999, s. 127-128). Bacon’a göre, “bu idolleri kovabilmemizin ve geri çevirebilmemizin biricik çaresi; gerçek bir tümevarım temeline dayanan kavramlar ve aksiyomlar oluşturmaktır” (Bacon, 1999, s. 127). Bacon’ın doğa araştırmasında “şey”lerin kendilerine dönme çağrısı, boş inançlar üzerine kurulu anlamsız spekülasyonlardan ziyade, doğrudan doğanın gözlemine

Nesnellığın Yükselişi Ve Düşüşü: Nesnellığın Neliği Ve Mahiyeti Üzerine Tarihsel Bir Okuma

ve parçaları arasındaki ilişkilerin mantığını kavramaya dair devrimsel hamlenin ilk habercilerindedir.

Bacon ve Descartes, kendilerinden sonra gelen bilim felsefecileri üzerinde oldukça etkili olmuş ve bilimsel faaliyetin, “belli ilkeleri olan ve belli yöntemsel kurallar dâhilinde işleyen” bir uğraş alanı haline dönüşmesinde katkıda bulunmuşlardır. Bundan böyle şeyler hakkında konuşmaktan çok onların belli şart ve durumlar içerisinde nasıl davrandığını, doğanın “düzenli” ve “mekanik” işleyişini “okuma” çabası başat hale gelmiştir. Başta Johannes Kepler, Galileo Galilei, Isaac Newton olmak üzere pek çok doğa felsefeci için doğanın kendisi, yaratıcının gayet ilkeli ve kurallı yarattığı bir makine olarak tasarlanmıştır. Araştırmacıya düşen görev bu düzenliliği gözlemek, incelemek ve ardında yatan yasaları ortaya çıkarmaktır. Fakat bu kolayca gerçekleştirilecek bir iş değildir. Çünkü, kendilerinden önce deney ve gözlem ile yapılmış araştırmalar ve yararlanabilecekleri bulgular oldukça sınırlıydı. Öyle ki, Bacon’ın deyişiyle, “o zamana dek insanları bilgilendirmek için nicelik, tür ya da kesinlik açısından yeterli olan gözlemlerin toplanması adına hiçbir şey yapılmamış gibiydi” (Bacon’dan aktaran Shapin, 2000, s. 107). Bununla birlikte, doğa hakkında tahrif edici olan görüş, yerleşik kanı ve inançlardan kurtulmak da öyle kolay başarılacak, bir çırpıda gerçekleştirilecek bir iş değildi. Bilimde görünür ve elle tutulur ilerlemelere rağmen, bilimi içine sinmiş olan yanlış kanaatlerden ayırtmak öyle kolay başarılamıyor, çoğu zaman bilimsel bir keşifle mevcut yerleşik inanç birlikte barınıyor, insanları bu inancın yanlışlığına ikna etmek zaman alıyordu. John Locke’un deyişiyle,

“belirsiz ve anlamsız konuşma biçimleri ve dilin kötü kullanımı uzunca bir süre bilimi sırlara boğmuştur ve azıcık anlamı olan ya da tamamıyla anlamsız zor anlaşılır ve yanlış kullanılan sözcükler zaman içinde derin bilgi ve yüksek fikirler perdesi altında, söyleyen ya da dinleyenleri bunların cehaletin örtüleri ve doğru bilginin gizlenmesi olduğuna inandırmanın pek de kolay olmayacağı, yanıltıcı bir konum edinmişlerdir” (Locke, 2000a, s. 20).

Sözgelimi, Kepler ve Galileo kendi araştırmalarında, çoğu kez buldukları sonuçlar doğru olmalarına karşın, kabul edilen ve yanlışlığından şüphe duyulmayan dogma haline gelmiş yargılardan az muzdarip olmamışlardır. Newton döneminde dahi dinsel ve bilimsel düşünce o ölçüde birbiri içine girmişti ki, sadece bir görüşten ibaret olan şeyler mutlak gerçek sayılıyor, yeni bir düşünce, bu yerleşmiş inançlara karşı gelme olarak algılanıyordu (Bixby, 2002, s. 63). Bu anlamda bilimdeki gelişme tarihsel olarak henüz nesnellikle bilim

arasındaki modern özdeşlikten yoksun bir algı düzeyinde gerçekleşmekteydi. Zira o dönem için, bugünkü anlamda henüz nesnel olanla olmayan, bilimsel olanla olmayan ya da kabaca genellemek gerekirse metafizik ile doğa incelemeleri arasında “bilim olma bakımından” bir ayırım bulunmamaktaydı. Bu nedenle Newton, matematiği doğa felsefesine uygulama çabalarına karşın, pek çok durumda, doğa felsefesinin açık ve kesin bilgiler elde edemediği, çalışmalarına ilişkin evrensel uzlaşma sağlama ve tüm şüpheleri giderme konusunda yetersiz kaldığına inanmıştır. Çünkü doğa felsefesinin de yüksek oranlı bir kesinlik savunması ve onun formel süreçlerinin evrensel olarak kabul görmesi gerektiğini düşünmüş ama bunu bir türlü gerçekleştirememiştir (Shapin, 2000, s. 149). Bu dönem için problem olarak görülen lakin çözümlenemeyen husus, bilimle teoloji, bilimle metafizik arasında “bilgi” olmak bakımından çok belirgin bir ayırımın olmayışı ya da daha doğrusu henüz yerleşmiş olmayışıdır. Zira Aristoteles’ten bu yana fizik problemleri dinsel ve felsefi bir bağlamda ele alınmıştır (Bixby, 2002, s. 16). Bu manada, Locke’un öngördüğü üzere, “inanç ve uslamlama arasındaki keskin sınırları saptamaksızın” (2000b, s. 437) bir tartışmayı yürütmek olanaksız kalacağı gibi, “nereye kadar akli nereye kadar inancı işleyeceğimiz sorunu çözümlenmedikçe” (2000b, s. 436) bilimde bir arpa boyu yol alınamayacaktır. Bilimsel olanı metafizik olandan kesin olarak ayırıp, nesnelliği bilimle özdeşleştirmeye varan idealin oluşumuna katkı sağlayan en belirleyici hamle Immanuel Kant tarafından gerçekleştirilmiştir.

Nesnelğin Zaferi: “Akıl Çağı”nda Metafiziğin Geri Çekilmesi

Aydınlanma dönemi için, “bilinen” nesnelğin en önemli yönü bilim olanla olmayanın birbirinden ayrılması ve bilimin kendisine özgü yaklaşımlarla kendi sınırlarını belirlemesi olmuştur. Bilimsel faaliyet kendi işleyiş tarzı içerisinde sağlam dayanaklar arama çabasında buldukça, gözlemlenemeyen veya deneysel veriler aracılığıyla “yasavari genellemelere” kavuşturulamayan her şeyin, ahlâksal olanın, inanca ait olanın, değerlerin ve genel olarak metafiziğin daha çok dışarıda kaldığına tanık olunmuştur. Kant da öncülerini gibi, bilimin bazı niteliklerinin farklı araştırma alanlarında açığa çıkamadığı konusunda hemfikirdi. Bilimin metafizikten farklı bir dayanak noktasına ve işleyiş tarzına sahip olduğuna inanan Kant, metafiziğin aynı dayanaklara ne ölçüde uygun olabileceğini göstermek için ilk olarak aklın neyi nereye kadar bilebileceğini soruşturarak ona sınır koyma teşebbüsünde bulunmuştur.

Kant, her şeyden önce, nesnel kanı ile öznel kanıları kesin bir dille birbirinden ayırıyordu. Kant’ın bu ayırımı, günümüz nesnellik tanımında yer alan pek çok faktörün kurucu öğeleri gibidir. Karl Popper’in deyişiyle (2010, s. 69), “ilk kez Kant, deneyime dayanan bilimsel önermelerin nesnelliğinin, kuram

oluşturma, varsayım ve evrensel önerme ileri sürmeyle sıkı sıkıya bağlı olduğunu görmüştür.” Kant’a göre, bir olgu durumu hakkındaki yargı, öznenin bir şeyin doğru olduğunu varsayması, öznel ya da nesnel oluşa göre farklı biçimler alır. Bir şeyi ya da durumu,

“doğru-sayma... kanı (ki aynı zamanda nesnel olarak geçerlidir) ile ilişkide şu üç basamakta durur: sanı, inanç ve bilgi. Sanı, bilinçli olarak nesnel olduğu denli öznel olarak da yetersiz bir doğru-saymadır. Eğer doğru-sayma yalnızca öznel olarak yeterli ve aynı zamanda nesnel olarak yetersiz görülürse, o zaman bu inançtır. Son olarak, nesnel olduğu gibi öznel olarak da yeterli doğru-sayma bilgi olarak adlandırılır. Öznel yeterlilik kanı demektir (benim kendim için), nesnel yeterlik ise pekinlik (herkes için)” (Kant, 2008a, s. 739-740).

Yani, öznenin bir doğru varsayımı, *olgular hakkındaki bir yargısı* akıl sahibi tüm varlıklar için geçerliyse nesnel açıdan yeterlidir ve o zaman varsayım (doğru-sayma) kanı demektir (Kant, 2008a, s. 738). Popper’a göre, burada Kant, nesnel sözcüğünü, bilimsel bilgileri (bireyin iradesinden bağımsız) savunulabilir olarak nitelendirmek amacıyla kullanmıştır; “nesnel” savunular ilkesel olarak herkesçe sınanabilir ve kabul edilebilir olmalıdır (Popper, 2010, s. 68). Dolayısıyla, “yalnızca olguların (deneylemlerin) yasalara bağlı olarak yinelenildiği ya da yeniden oluşturulduğu yerde, yaptığımız gözlemler ilkesel olarak herkesçe sınanabilir” (Popper, 2010, s. 69). Ancak Kant’ın “nesnel geçerlilik” ile bilimsel nesnellikten anladığının, mantıksal pozitivistlerin empirizmi veya Popper’ın eleştirel empirizmi ile bire bir örtüştüğü söylenemez. Zira “modern bilim, algısal nesneyi aşamalı olarak bilimsel nesneden ayırırken, Kant’ın eleştirel felsefenin orijinal versiyonunun tamamı algı ve biliş arasında sabit bir dengeye bağlı görünüyor” (Bitbol, 2009, s. 7). Kant’ın transandantal felsefesi, duyu deneyimlerimizin nesnelliğinin tamamen empirik terimlerle açıklanamayacağını, en azından bir dereceye kadar *a priori* açıklama gerektirdiğini ortaya koymaktaydı (Fernandes, 1985, s. 180). Burada, evrensel geçerlilik duyarlığa konu olan “görü”nün salt mevcudiyeti ile değil, ‘duyarlık’ça algılandığı formlar ve işlendiği ‘anlak’sal kategorilerin faaliyeti ile ilişkili olarak ele alınmaktadır. Böylelikle “‘evrensellik’ ve ‘zorunluluk’, buna bağlı olarak da ‘nesnellik’ bir iç dünya olarak zihnin ortak kurucu etkinliğine yüklenmektedir” (Anlı, 2009, s. 169). Bu haliyle nesnellik, öznenin deneyiminin temsili içeriğinin oluşturulmasında rol oynayan zihnin bir edimi haline gelir. Kant böylesi bir kendiliğindenliğin kendi nesnelliğini ihtiva edebileceğini (yani gerçek manada biliş olarak adlandırılmayı hak eden bir temsili yaratabileceğini) savunur

(Dickerson, 2004, s. 1). Burada öne çıkan “algılama” ile “düşünme” sentezi, bilgi için kurgul us araştırmasının deneyimden yalıtılmayacağını, ama salt deneyimden ibaret olmadığı şerhini düşer. Bunun doğal bir sonucu olarak, “inanç” kurgul us soruşturmasının yetki alanı dışında kalır.

Bu noktada Kant’ın çalışmamız açısından merkezi olan diğer hamlesine erişiyoruz: Bilim ve metafiziğin kesin hatlarla ayrıştırılması. Esasında Kant, metafiziği eleme amacıyla değil, onun bilimin sağlam dayanaklarına erişiminin olanaklı olup olamayacağı saikiyle hareket etmektedir. O, metafiziği lağvetmekle değil, onun bilim olmak bakımından olanaklılığıyla ilgilenmiştir. “Metafizik bilim olarak nasıl olanaklıdır?” (Kant, 2008a, s. 69) sorusu, Kant için en can alıcı sorudur. Çünkü metafizik “kendilerini ileri süren tüm dalları kesilse bile kökleri sökülemeyecek olan” bir bilimdir (Kant, 2008a, s. 76). Sorun onun varolması değil (ki bu Kant’a göre kaçınılmaz), bilimin sağlam dayanaklarından (ya da emin yolundan) yoksun bir şekilde işliyor olmasıdır. Bu nedenle Kant *Arı Usun Eleştirisi*’sinin “usumuzun genişlemesine değil ama yalnızca durulaştırılmasına ve onu yanılgılardan özgür tutmaya hizmet edece[ğini]” (2008a, s. 71) önemle vurgulamıştır. Kant göre (2008a, s. 754), “insan usu düşünmeye ya da daha doğrusu derinlemesine düşünmeye başladığından bu yana hiçbir zaman bir metafizikten yoksun kalmamış, ama hiçbir zaman onu tüm yabancı öğelerden yeterince artılmış olarak sunamamıştır.” Usun bu noktada belli bir eleştiriye tabi tutulması, bilginin niteliği bakımından metafiziğe nasıl bir yer biçilmesi gerektiğini de tayin edecek ve onu kendisine zararlı öğelerden arındırabilecektir. Bu yönüyle Kant metafiziği felsefeden değil, bilime konu olmak bakımından “kurgul us”un faaliyetinden (kurgul us bakımından bilimizi genişletemeyeceği için) söküp çıkarmıştır. Dolayısıyla, metafiziğin elenmesi sağlam dayanak ve ölçülere sahip olamayışındandır ve bu eleme felsefi düşünüşten elenmesi anlamına gelmez. Ancak olgucu ardılları için aynısını söylemek oldukça güç. Pozitivistler² için Kant’ın bilim ile inanç veya genel anlamda metafiziksel alan arasında yaptığı ayırım oldukça belirleyici bir öneme sahip olmuş, tüm metafizik ilke, temel ve öz arayışları bir kenara bırakılarak katı olgucu bir yaklaşım geliştirilmesinin önü açılmıştır. Doğal olarak nesnellik algısı da dönüşmüş, öznenin kendinde verili formlarından çok, doğrudan, fenomenlerin kendisine yönelen, aralarındaki gözlemlenebilir ilişkileri açıklamaya dayanan ve genellemelere imkân veren çıkarımlar önem kazanmıştır. Bu dönüşüm,

² Pozitivism sözcüğü Latince “karşıya koymak, vazetmek” anlamına gelen “*ponere*” fiilinden türetilmiştir (Özlem, 2002, s. 291). Bu anlamda pozitivistin, “sunmak”, “karşı durmak” anlamındaki *obicere* kökünden türeyen nesnellik sözcüğü ile benzerliği gözlerden kaçmayacaktır. Her ikisinde öznenin karşısında yer alan, ondan bağımsız bir dünya tasarımı mevcuttur.

nesnelliğin, dış dünyanın öznenen bağımsız bir kavranışı anlamındaki yaygın kullanımını pekiştiren bir hamle olarak oldukça etkili bir kabule sahip olmuştur

19. yüzyıldan itibaren bilim içerisinde pozitivist anlayış hâkim oldukça, nesnelliğin bilim içerisindeki konumu da yükselmiştir; pozitivism eleştirilere uğrayıp yaygın anlayış olmaktan çıktıkça nesnellik de sorgulanmıştır. Pozitivizmle birlikte aslında nesnelliğin “bilinen” karakteri de zihinlerde çoktan yer etmişti. Çünkü artık bilim, “öznel” kanılardan yalıtılmış olmayı, gözlemlenebilir olgular arası akılla kavranabilir düzenli ilişkileri açığa çıkarmayı, tümevarımsal genellemeyi ve herkesçe geçerli olan bilgiler üretmeyi bünyesinde barındırıyordu. Zaten, “pozitivizm için nesnellik gerçekliğe giderek daha çok yaklaşmak anlamını taşır. Bunun için gerçek dünyayı irdelerken öğrenilen bilgi içeriğine özneyi mümkün olduğu kadar az karmak pozitivism için bir idealdir” (Kuyuş, 2008, s. 53). Nesnellik bu anlamda, rasyonalizm, metodoloji ve evrenselcilikle olan evliliğini gerçekleştirmiş bulunmaktadır. Artık nesnellik Bacon’dan 19. yüzyıl klasik pozitivismine geline süreçte sadece yanlış kanı ve fikirlerden kurtulma meselesi olarak değil, aynı zamanda ve daha da önemli bir ölçüde “rasyonel” davranış ve “rasyonel” bireylerden kurulu bir dünya inşa etme sorunu olarak ele alınıyordu. Descartes (2008, s. 70), aldanma ve yanılgılarımızın “olgunluk eksikliğinden” kaynaklandığını tarif ederken, Kant (2008b, s. 263) “insanın kendi suçu ile düşmüş olduğu bir *ergin olmama* durumundan kurtulma”nın yollarını çözümlerken, Denis Diderot (1993, s. 116) “insanlara yapılabilecek en büyük hizmet[in], onlara akıllarını kullanmayı, ancak kontrol ve tespit ettikleri şeyleri hakikat olarak kabul etmelerini öğretmek” olduğunu savunurken, insanı peşin hüküm ve yargılardan (önyargılardan) ve otoritenin güdümünden kurtarıp, akılı kutsallaştırma çabasında olmuşlardır. İnsanlığın rasyonel bir varlık olarak çevresini anlamaya ve dizayn etmeye çalıştığı 18. yüzyıl “felsefe çağı” (D’alembert, 2000, s. 14), en güzide konumuna 19. yüzyılda Auguste Comte’un pozitif felsefesinde erişmiştir. Comte’un pozitivismi bu eşdeğerlilikleri kendi içinde barındıran iyi örneklerdendir. Comte’un “gözlemlenmiş olguları nesne edinen bir düşünceler düzeni” (Comte, 2001, s. 30) olarak ele aldığı pozitivism, gözlemlenebilir olgulardan beslenmeyen ve bu alanın biliminin dışında kalan metafiziğin ardından gelen insanlığın zihinsel gelişim evresinin nihai aşaması konumundadır. Comte’a göre, bilimin biricik hedefi doğa yasalarını ya da olgular arasında varolan değişmez ilişkileri bulmaktır ve bu ancak deneyim ve gözlem yoluyla yapılabilir. Böyle kazanılan bilgi pozitif bir bilgidir; ve ancak pozitif bilimin doğruladığı türde bilgi insan kılığının çeşitli alanlarında başarıyla uygulanabilir (Thilly, 2010, s. 477-478). Yine de Comte’un (büyüklüğü sık sık dile getirilen Descartes’tan aşikâr etkilenmelerle) tümdengelimsel akıl yürütme tarzını önemseyen ve bir dönem

pozitif bir din yaratmakla da ilgilenmiş pozitif felsefesi, mantıkçı pozitivistlerin tüm metafiziksel öğeleri (bütünüyle) dışarda bırakıp sadece “olguların bilimine” yer açan, “deney-verileri” ve “doğrulama” odaklı bilim anlayışlarıyla kıyaslandığında oldukça naif kalır.

Moritz Schilck önderliğinde oluşan Viyana Çevresi bilimsel önermeleri deney verisiyle “doğrulama”ya elverişli olup olmaması bakımından değerlendirmekle, bilimin her türlü metafizik ve gerçek üstü öğeden temizlenebileceğini öne sürmüştür. Dilin olguları resmeden anlamlı önermeleri, “doğru” adını almaya talip yegâne bilgiyi oluşturur. Bunun dışında kalan alan, sadece “doğrulanamaz” değil, anlamsızdır da. Kant metafizik bir alanın bilim olarak olanaklı olup olmadığını sorgulamışken Viyana Çevresi metafiziğin mantık kuralları içerisinde olanaklı olup olmadığını sorgulamıştır. Alfred Jules Ayer’in ifade ettiği üzere (1998, s. 12) Kant, “metafiziğin olanaksızlığını bir mantık konusu olarak değil bir olgu konusu olarak görüyordu. O, bizim zihnimizin görüngüsel dünya ötesini kavrama gücünün bulunmasının anlaşılabilir bir şey olmadığını değil, yalnızca, olguda bu gücün bulunmadığını savlıyordu” Eş deyişle Ayer ve çevresi öznenin gözlemlenemeyen unsurların bilimsel ele alınışının nasıl mümkün olabileceği sorusunu gereksiz bir çaba olarak görmüşlerdir. Ancak her iki çıkış noktasından neşet eden sorgulama neticesinde ulaşılan cevap metafiziğin olanaksız olduğu yönündedir. Onlar, Kant’ın sağlam dayanaklardan yoksun bulduğu metafiziği bilimsel faaliyetten elemekle Kantçı bir bakış açısına sahip görünmektedir. Zira Kant da, “metafiziğin, doğa bilgisinin geliştirilmesinde gereksiz, hatta zararlı olduğu”na (2002, s. 117), “sağlam bilimler arasında yer almadığı”na (2002, s. 122) kanaat getirmiştir. Ne var ki, Kant için metafiziğin “görü”nün dışında kalması, onun doğa bilimi gibi bilgi edinme ve ortaya koyma faaliyeti içerisinde bulunmadığı anlamına gelir, insanla daima iç içe olan bu alanın “zırva” olduğu anlamına gelmez. Kant’ın metafizik soruşturması, onu ele almanın olanaksızlığına ilişkin bir eleştiri değil, onu hangi bakımlardan ele almamız gerektiğine ilişkin bir eleştiridir. Kant bilime konu olacak şeyi “deneyimden” beslenmesi gerektiğini kabul ederken, salt düşünülür bir kavramın kurgul us bakımından bize katkı sağlayabilecek bir yönü olamayacağına atıfta bulunuyordu. Yoksa, kurgul usa konu olmayan bir alanı bütünüyle “anlamsız” saymayı veya “konuşulamaz” kabul etmeyi amaçlamıyordu. Zira Kant için (2008, s. 760) metafizik, “insan usunun tüm kültürünün tamamlanmasıdır ki, bilim olarak kimi belli erekler üzerindeki etkisi bir yana bırakılsa bile, vazgeçilmezdir.” Mantıkçı pozitivistler ise Kant’ın bu yöndeki tavrını göz ardı ederek sadece gözlemlenebilir olguların bilimini yapmayı amaç edinmişlerdir. Kant metafiziğin duyularımıza konu olmayacağına vurgu yaparken düşüncemize açık kalacağına işaret etmiş, Viyana Çevresi

mensupları ise mantığın kuralları içerisinde bir önermenin metafiziksel öğeler barındırdığı ölçüde doğrulanamaz kalacağı ve daima geçersiz olacağı sonucuna varmışlardır. Kant gibi anlığımıza konu olanlar ile olmayanlar arasında değil konuşulabilen ve konuşulamayan şey hakkında ayırım yapma gereği görmüşlerdir. Başat öncülerinden kabul ettikleri Ludwig Wittgenstein’i referans göstererek “düşünmeye”, “düşüncelerin dile getirilişine” bir “sınır” çizmek amacıyla olmuşlardır. Böylelikle bu “sınırın ötesinde kalan da, düpedüz saçma olacaktır” (Wittgenstein, 2006a, s. 11). Hâlbuki Kant nezdinde, aklın tecrübenin sınırlarını aşması, bu sınırların dışında ürettiği şeyin bütünüyle saçma olduğu anlamına değil, yalnızca ürünlerinin ve idealarının bilgimizi genişletmeyeceği anlamına geliyordu (Janik ve Toulmin, 2008, s. 168). Mantıkçı pozitivistlerin, bu çıkarım için yararlandıkları en önemli kaynak, Wittgenstein’in kendisinin bile ardılarının ellerinde dönüştüğü biçimden dehşete düştüğü *Tractatus Logico-Philosophicus*’udur. Wittgenstein’in (2006a, s. 173), olguların resmine odaklanan, olgulara temas etmeyen her şeyi “anlamsız”, “dil sınırları”nın dışında gören ve nihayetinde “üzerine konuşulamayan konusunda susmalı” motto’suyla kapadığı eser, mantıkçı pozitivistlerin elinde, metafiziği tamamen devre dışı bırakmanın gerekliliğinde merkezi dayanak noktası görevi görmüştür. Zira, Wittgenstein’in önermesi, Viyanalı dostlarınca sloganlaştırılarak, “Metafizikçiler çenenizi kapatın!” diye yorumlanmıştır (Janik ve Toulmin, 2008, s. 260-261).³ Ne var ki, Viyana Çevresi’nden insanların yirmili yıllarda inandıklarının aksine, Wittgenstein hiçbir yerde, metafiziğin kendi başına anlamsız olduğunu söylememiştir. Sadece metafiziğin, söylem olarak mümkün olmadığını belirtmiştir. Metafiziğin bir anlamı olduğunu değil, bu anlamın dilin yardımıyla açıklanabileceğini yadsımıştır. Wittgenstein’in amacı, dile getirilebilir olanla dile getirilemeyen arasında ayırıcı bir sınır çizmek ve bizi, uygun olmayan araçlarla (meşru olabilecek) bir amaç peşinde koşmaktan men etmekten ibarettir (Delacampagne, 2012, s. 57). Bu anlamda Wittgenstein’in metafiziği olumsuzlaması, tekilci bir pozitivistliğe götürmez. Zira metafizik sorunların varlığını inkâr etmez. Yalnızca üzerine konuşamayacağımızı, onları

³ Janik ve Toulmin’e göre (2008, s. 262), Wittgenstein, *Tractatus*’un tam da bunun karşısı bir anlamda yorumlanmasını istiyordu. Viyana pozitivistlerinin “önemli olanı” “doğrulanabilir olan”la eşitledikleri ve bütün doğrulanamaz önermeleri “dile getirilemez oldukları için önemsiz” diye kapı dışarı ettikleri yerde, *Tractatus*’un son bölümü –sağır kulaklara rağmen- yalnızca dile getirilemez olanın hakiki değeri olduğunda ısrar etmişti. *Tractatus* bize “daha yüksek düzeyde olanın” sadece dilimizin önermelerinin kavramaya elverişsiz olduğu yerde bilincine varamayacağımızı söyler; çünkü “önermeyle” “resmedilebilecek” türde hiçbir “olgu”nun olgu olması dolayısıyla hem ahlâkî görüşlerimiz hem de estetik değerlendirmelerimiz üzerinde iddiası olamaz. Wittgenstein’in “dile getirilemez olan” karşısındaki suskunluğu pozitivistlerin suskunluğu gibi alaycı bir suskunluk değil, saygı dolu bir suskunluktur.

sessizliğe bırakmamız gerektiğini söyler (Utku, 2012, s. 235-236). Yine de Wittgenstein, bilimsel tümceleri anlamlılık için bir örnek model olarak almakla, “metafiziksel” savları bu örnek modele uymamaları nedeniyle anlamsız oldukları için bir kenara bırakmakla, mantıkçı pozitivistlerin çalışmalarında merkezi bir önem taşıyan ilkeleri sunmuş oluyordu (Cottingham, 2003, s. 118). Mantıkçı pozitivistler felsefeyi bilim imajı içinde yapılandırmak istediler. Bilimsel dilin ve yöntemin bilimsel olarak kabul edilebilir yapılarını sağlamaya niyetlendiler. Süreç içinde, onlara anlamsız ve maksatsız gibi görünen geleneksel felsefi problemlerin kökünü kazıyabileceklerini umdular (Burge, 2010, s. 123). Bundan böyle, tam bir totoloji olmanın ötesinde olan her felsefi sav, eğer anlamlı olarak kabul edilecekse, deneyci doğrulanabilirlik sınavından geçmek zorundadır (Cottingham, 2003, s. 121). Bu tavırları, bilimsel rasyonaliteyi rasyonalite ile eş anlamlı yapmış, belirli durumları rasyonel, diğerlerini ise irrasyonel olarak tanımlamalarına yol açmıştır. Fakat bu görüşün, dünya hakkında bilimsel olmayan bütün inançların irrasyonel ya da nesnellikten uzak olarak adlandırılıp adlandırılmayacağı konusundaki kendi dogmatizmini dokunulmamış olarak bunun dışında bıraktığı görülür (Trigg, 2005, s. 120-121). Zira, nesnellik sadece “doğrulanabilirlik”le özdeşleştirildiğinde, nesnel bir dünyanın (fiziksel bir dünyanın) ya da “doğrulanabilir” nesnel bir durumun varlığını teyit ederken, düşüncelerin, inançların, duyguların ve konuştuğumuz dilin nesnel olmadığını kabul etmiş olmaktadır (Burge, 2010, s. 46). Çevre’nin mensupları, Kant kadar ve belki Kant’tan daha çok bilgi ve bilime temel sağlama iddiasında bulunmuşlardır, ancak “metafiziğin getirdiği temelleri reddetmeleri yüzünden başarısız olmuşlardır” (Trigg, 2005, s. 41). Çünkü metafizik, sadece bilgi ve bilimden “hurafe”leri çıkarmak sorunu değildir (Bacon’dan beridir sorun dar bir görüşle burada sıkıştırılmıştır), bir inanç, bir değer, bir kültür genel bir insan bilimleri nesnesi sorunudur. Ancak mantıkçı pozitivism, Kant’ın metafiziği insan aklı için vazgeçilmez kılmakla açık bıraktığı soruna, tüketici bir çözüm önerisiyle yaklaşmış, metafiziksiz bir felsefe amaçlamıştır (Altuğ, 2006, s. 35). Ne var ki, eğer her doğrudan gözlemin ötesine geçen önermeyi metafizik olarak nitelendirirsek, doğa bilimlerinin dili içinde bile metafiziğe çok yer vardır. Bilim adamı, her bireysel tümceyi gözlemsel sonuçlarla karşılaştırarak dünyaya bakmıyor; bunun yerine karmaşık ve gelişmiş bir önermeler dizgesini dünyaya “yayıyor” ve bunlardan bazıları doğrudan gözleme dayanmakla birlikte, çok soyut ve genel ya da her ikisi de olan bazıları, doğrulanabilmeye elverişli olabilir (Cottingham, 2003, s. 124). Bu nedenle pozitivismin “deneyle doğrulama ilkesi” üzerine kurulu versiyonunun ikna edicilik bakımından pek güçlü bir kuram olarak yer ettiği söylenemez. Zira günümüz fiziğinin bazı kabulleri gözlemlenemeyen olgular üzerine kurulu olan önermelerden ibaret olup, “anlamsız” nitelikte

değildirler. Pozitivizmin bu yöndeki açığını kapatmak üzere Karl Popper gibi bilim felsefecilerinin farklı önerileri olmuştur.

Karl R. Popper'ın çalışmalarına göz attığımızda, mantıkçı pozitivistlerden farklı bir yaklaşım görürüz. Popper, mantıksal pozitivistlerle belli açılardan uyuşmasına rağmen, aslında çok temel konularda birbirlerinden önemli ölçüde ayrılırlar. Her şeyden önce felsefenin bir anlam araştırmasına ve bilimle bilim olmayan arasındaki ayrımın, anlamlıyla anlamsız tartışma arasındaki ayrıma indergenemeyeceğini düşünür. O, metafiziğin, mantıksal pozitivistler gibi anlamsız olduğunu değil, basitçe bir bilim olmadığını düşünür. Buna rağmen bilimle alakasız olduğunu değil, aksine bilimsel fikirlerin için hayati bir kaynak olduğunu kabul eder (Brown, 1977, s. 87). Ona göre, mantıksal pozitivistler metafiziği anlamsız diye bir kenara atarken önemli bir gerçeği iskarlarlar. Zira,

“evrenbilimin tarihsel gelişiminde, salt fizikötesi ideaların (ve bu nedenle felsefi ideaların) bile büyük bir anlamı olduğu yadsınamaz: Thales'ten Einstein'a, Yunanlı atomculardan Descartes'in özdeğe ilişkin kurgularına; Gilbert'in, Newton'un, Leibniz'in ve Boscovics'in güç konusundaki kurgularından, Faraday'ın ve Einstein'ın güç alanlarına ilişkin kurgularına kadar fizik ötesi idealar yol gösterici olmuştur” (Popper, 2010, s. 32-33).

Bu nedenle Popper görgül-bilim için metafiziğin hiçbir değeri olmadığını söylemediğini ısrarla vurgular: “Bilimin ilerlemesini engelleyen bazı fizikötesi düşünce süreçlerinin yanı sıra, bilimin gelişmesini sağlayan başka fizikötesi düşünce süreçlerinin (bununla yalnızca kurgusal atomculuğu kastediyoruz) de olduğu yadsınamaz” (Popper, 2010, s. 63). Buna göre, bir zamanlar sınanamaz, dolayısıyla da metafizik olan bir fikir, koşulların değişmesiyle sınanabilir, dolayısıyla da bilimsel hale gelebilir (Magee, 1990, s. 44). Bu anlamda Popper, kendisinden önceki isimleri sınanabilirliğin mahiyetini daraltmakla suçlamıştır. Sınanabilirlik mantıksal pozitivistlerce tümevarımla doğrulama olarak kavranıldığından, “görgü-bilim ve fizikötesi arasında varolan farkı ‘doğal’ kabul ederek ele alırlar” (Popper, 2010, s. 61). Şayet, “olguculuktaki gibi doğabilimsel-kuramsal dizgeleri sınırlandırma ayracıyla dışlamak gibi bir hata yapmak istemiyorsak, doğrulanamayan önermeleri de görgül olarak kabul edeceğimiz bir araç seçmeliyiz” (Popper, 2010, s. 64). Bu noktada, Popper'ın yaklaşımının onlarınkinden ayrıldığı husus, çok yalın bir örnekle açıklanabilir. Sözelimi, “Tanrı vardır” gibi bir önerme karşısında, mantıkçı pozitivistler bunun anlamsız bir ses, bir gürültü olduğunu söylerlerdi; Popper ise bunun anlamı olan bir önerme olduğunu, doğru da olabileceğini, fakat yanlışlanabilmesi için herhangi bir yol bulunmadığından bilimsel bir önerme olmadığını söylerdi (Magee, 1990, s. 45).

Eşdeyişle, bazı önermeler anlamlı olsa da, bilimsel bir yanılaşlamaya konu olmayabilir. Bu nedenle, Popper (Popper, 2010, s. 68) doğrulanabilirliğe değil, her şeyden önce sınanabilirliğe önem verir, “bilimsel kuramları, savunulabilir (doğrulanabilir) olarak değil, sınanabilir olarak” kabul eder ve sınanabilir olmayan önermeleri “anlamsız” olarak değil, sadece bilime konu olamayacak önerme diye tarif ederek, olguların saçma ve anlamlı dünyaları arasındaki ayırımı değil, görgül-bilim açısından sınanabilir olanla, görgül-bilim açısından sınanabilir olmayan arasında bir ayırımı yapılabileceğini savunur.

Mantıksal pozitivistler, tümevarımı bilimin temel işleyiş mantığı haline getirmekle, bakışları dâhilinde olması gereken alanı doğru ve haklı bir gerekçeyle sınırlandırabildiklerini sanmış ve kendi inceleme alanlarında yöntemlerinin sorunsuz işlediğini kabul etmişlerdir. Ancak Popper önermelerin tek tek olgulardan hareketle sınanmasıyla doğrulanmasının gerçekleştirilmesinin olanaksızlığını savunur. O, temelde, mantıksal pozitivistlerin niahi mottosu olan “doğrulanabilirliğin bilimsel yönteme aykırı olduğunu düşünüyordu, çünkü güçlü bilimsel teoriler asla doğrulanamazdı. Teorilerin kapsamı doğrulanabilmek için fazla genişti” (Hacking, 2016, s. 20). Onun sözcükleriyle aktarmak gerekirse, “mantıksal olarak ‘deneyimle’ (bu sözcükten ne anlarsak anlayalım) doğrulanmış özel önermelerden kuramların çıkarsanması olanaksızdır; bu yolla kuramlar hiçbir zaman görgül açıdan doğrulanamaz” (Popper, 2010, s. 64). Evrende her durumda gözleme konu olmayan bazı örnekler kalacaktır. Bu da bilgimizin daima “olasıklı” bir nitelik taşıyacağı anlamına gelir. Ancak varsayımımızı doğrulayan örneklerden ziyade, yanılaşlayan örnekler üzerinde yoğunlaşırsak, tek bir yanılaşla varsayımımızın geçersiz olduğuna ilişkin kesin bir bilgi edinmek daha olanaklı olacaktır. Bu anlamda, deneysel genellemeler, doğrulanamaz, ama yanılaşlanabilirler. Bu ise, bilimsel yasaların kanıtlanabilir olmasalar da, sınanabilir olmaları demektir; onları yadsıma yolunda sistemli girişimlerle sınanabilirler (Magee, 1990, s. 21). Popper’ın yanılaşlanabilirliği basit bir formül önerir: “Dünya hakkındaki geniş kapsamlı öngörüler yap ve bunlardan gözlemlenebilir sonuçlar çıkar. Bu sonuçlar doğru mu diye test et. Eğer doğruysa, başka testler yap. Eğer doğru değilse, varsayımı gözden geçir ya da daha iyisi, yeni bir varsayım icat et” (Hacking, 2016, s. 21). Elbette sonraki aşamalarda olumsuz herhangi bir kararla elimizdeki dizge yine yadsınabilir. Ancak dizge, ayrıntılı ve katı tümdengelimsel sınamalar karşısında tutarlılığını koruduğu ve bilimdeki yeni gelişmelere rağmen değiştirilmediği sürece (doğrulanmış değil) “sağlanmış” demektir (Popper, 2010, s. 56). Başka bir deyişle, Popper’a göre, pek çok testten yanılaşlanmadan geçen bir varsayım ancak “sağlamlaşmıştır” diyebiliriz. Çünkü tüm bunlar elde ettiğimiz bilginin kanıtlar tarafından güçlü bir şekilde desteklendiği değil, sadece varsayımın eleştirel testin dalgalı denizlerinde

batmadığı anlamına gelir (Hacking, 2016, s. 21-22). Bu nedenle, Popper'a göre, "bu yöntem, sınanacak dizgenin yanlışlanabilirliğini her koşul altında ortaya koyabilir olmasıyla karakterize edilmiştir; yani amacı, tutarsız dizgelerin kurtarılması değil, sıkı denetimlerle en fazla tutarlılığı olanı seçmektir" (Popper, 2010, s. 66). O halde şöyle bir sonuç elde ediyoruz: Kuramlardan, evrenselliği az olan önermeler türetilerek, kuramlar dizgesi sınanır. Bu önermelerin de öznelarası sınanabilir olmaları gerektiğinden, kendi aralarında benzer şekilde sınanabilmelidir, böylece bu sınama sonsuza değin sürer (Popper, 2010, s. 70). Kısaca, Popper'a göre, bilimde sınanabilirlik esas olup, sınama işlemi bize her durumda sadece bir olasılıktan başka bir şey kazandırmayan doğrulanabilirlikle değil, yanlışlanabilirlikle gerçekleştirilmeli. Bu durumda, "nesnelliği bilim adamında değil onun ortaya attığı önermenin sınanma yönteminde aramak gerekmektedir" (Rutli, 2014, s. 140). Çünkü bilimde nesnellik, kendinde tarafsız kabul edilen araştırmacının önermesini doğrulayan örnekleri soruşturması ile değil, esas olarak kuramının yanlışlanabilmeye ve eleştiriye açıklığıyla ilişkilidir. Böylelikle, tek tek olguların gözlemlenmesi ve önermelerin sınanmasından hareketle kurama ulaşmaktansa, sınama kuramdan tündengelimle elde edilen varsayımları yanlışlayan örneklerin sergilenmesiyle gerçekleştirilmelidir.

Nesnellikte bağlantılı olarak bilimsel faaliyetten anlaşılan şeyin, dönem içinde çeşitli kabullere dayalı olarak değişkenlik gösterdiğini görüyoruz. Her biri Kantçı ayırmadan etkilenmiş üç farklı pozitivism yorumu bunun en iyi örneklerindedir. Söz gelimi, pozitivism gözlemlenebilir olgulardan hareketle, evrende benzer durumda bulunan olgular için de genellenebilecek bir teoriye ulaşmak (Comte) ya da önceden varsayılan bir teorinin verilerle doğrulanması (Mantıksal Pozitivism) veya yanlışlanması (Karl Popper) neticesinde geçerliliğini sınamak gibi işlemleri tercih ederler (Kızılcılık, 2008, s. 165-181). Başka bir deyişle, 19. yüzyıl pozitivist ekolün temsilcileri, gözlemlenebilir fenomenler üzerinden hareketle, olgular arasında belli düzenlilikler gösteren ve yasalarla ifade edilen ilişkileri keşfedecek bilimler tasarlamış, mantıksal pozitivistler ise, öznel kanı ve inanç gibi gözlemlenebilir temelli olmayan her türlü doğru-saymayı bilimin dışında iterek, doğrulanabilirliği bilimsel bilginin temel ilkesi haline getirmiştir. Mantıksal pozitivism eleştirel yaklaşan Popper ise, sınanabilirliği esas alarak, bizlere kurama ilişkin kesin bir bilgi vermektan uzak, her durumda olasılıklı bir geçerlilik kazandıran tümevarımsal doğrulamadan ziyade, kuramdan tündengelimsel bir çıkarımla üretilen varsayımların yanlışlanabilirliğinden hareketle kurama ilişkin daha kesin bir yargıya ulaşılabilceğini öne sürmüştür.

Nesnelliğin Düşüşü ve Perspektivizmin Yükselişi

Bilim tarihine baktığımızda, bilimsel faaliyetin, doğanın “en doğru dili” olarak kabul edildiği andan itibaren, bilimsel teorilerin her türlü tarihsel, kültürel, toplumsal ve bireysel etkilerden arınmış doğa resimleri olarak görülmesi yönünde yaygın bir kabulün yerleşmiş olduğu görülür. Buna göre,

“bilimin nesnelliği, genellikle teori seçiminde uygulanacak normatif standartlar açısından tasarlanan bazı özel bilimsel rasyonelitenin ürünü olarak anlaşılmalıdır. Bu bakımdan, bilim adamları arzu ettikleri her türlü teoriyi icat etmek ve tutmakta özgürdürler, ancak (geçerliliğe) aday teoriler eninde sonunda bu standartlar doğrultusunda sıkı bir şekilde test edilmelidir” (Pickering, 1994, s. 110).

Hâlbuki bilimin, yüzyıllardır sanıldığıının aksine, olguya tam olarak denk gelen, olguya tam olarak örtüşen bir bilgi üretip üretmediği, olguyu aynen veren, yansıtan bir yönü olduğundan söz etmek pek de kolay değildir. Çünkü gözlemler her durumda nötr olamaz. Gözlemler yapan bilim insanının, konusu karşısında tamamen nötr bir varlık olarak çalıştığı iddiası bazı güçlükler taşımaktadır. Çünkü bilim insanı, gökten zembille inmişçesine, hiçbir sosyal statü ve rol sahibi olmaksızın, hiçbir kanaat, değer, eğilim, inanç taşımaksızın nesnesine yönelemez. O, sadece gözlemleyen ve gözlemlediğini yansıtan basit ve edilgin bir ayna değildir. Bilim insanının duyguları vardır, sevinçleri, acıları, aşkları, nefretleri vardır. O bir toplum içerisinde yaşamaktadır, sosyal, siyasal, estetik, ahlâkî ideallere, değer yargılarına sahiptir. Bilim insanı, nesnesinin karşısına, sahip olduğu bu yönlerin bir totalitesiyle çıkmaktadır (Özlem, 2002, s. 61). Çoğu kez aynı nesneye bakan bilim adamları farklı şeyler görürler. Çünkü çoğu durumda, “bir gözlemcinin gördüğü şey; yani bir nesneye baktığında gözlemcinin geçirdiği görme tecrübesi, kısmen onun geçmiş tecrübesine, bilgisine ve beklentilerine bağlıdır” (Chalmers, 2007, s. 63). Onların gözlemleri, yaklaşım tarzlarına göre değişir. Bireyler dış dünya karşısında pozitivistlerin varsaydığı türden nötr varlıklar değildir. Pozitivist, bilimsel bilginin ilerleyebilmesi için, farklı kuramlar ne olursa olsun bunlardan bağımsız bir ampirik sınanabilirlik, ampirik gözlem düzeyine gerek duymaktadır. Böylelikle, rasyonel olduğuna ve dünyanın nesnel bilgisini sunduğuna inanılan bilim, bireysel inanç ve tahminlerin dışında herkes için geçerli olabilecek bilgilerin yaratım merkezi olarak algılanır. Fakat farklı dönemlerde her biri bilimsel kabul edilen, farklı teorilerin aynı olguya dair birbiriyle çelişen açıklamalar getirebilmesi, bilimsel teorilerin basit bir keşif meselesi olmaktan ziyade, üzerinde uzlaşmış bir “doğaya bakma” tarzı olarak da ele alınabileceğini gösterir. Zira “bilimsel bilgi de tıpkı dil gibi, özünde ya bir topluluğun ortak malıdır, yahut da bir hiçtir. Bunu anlamak için, bu bilgiyi

yaratan ve kullanan çevrelerin kendilerine has özelliklerini öğrenmek zorundayız” (Kuhn, 2008, s. 324). Her durumda teorilerimizin bizlere dünyanın gerçek bir resmini sunduğuna inanmak, bir kanıtlanma ve doğrulanma meselesi olduğu kadar dünyanın bu resmini kabul etmek yönündeki uzlaşısıyla da ilgilidir. Wittgenstein’in da dile getirdiği gibi doğru ve yanlış dediklerimiz pek çok durumda bir karşılıklı uzlaşma meselesidir: İnsanlar “kullandıkları dilde uzlaşırlar” (Wittgenstein, 2006b, s. 117). Bir teorinin doğru veya yanlış olarak kabul edilmesi, bir dereceye kadar dünyaya bu teoriyle bakmada uzlaşma meselesi olarak okunabilir. Thomas Kuhn’un bilimsel paradigmaların tarihsel süreç içerisindeki yer değiştirmelerini açıklama biçimi, bize bu konuda oldukça önemli örnekler sağlıyor. Kuhn gibi düşünürler, kuramsal önermeleri sınamak için kullanılan ampirik gözlemlerin yine aynı kuram tarafından belirlenmiş olacağını, kuramdan bağımsız, her zaman için aynı özelliklere sahip gözlem diye bir şey olamayacağını savunmakta, farklı kuramsal yaklaşımların farklı nesne ve ilişkiler gözlemlediklerini iddia etmektedirler (Kuyaş, 2008, s. 22-23). Kuhn’a göre, bilim adamının içinde yer aldığı “paradigmalar” onun dünyaya bakışını ve algılamasını belirler. Her bir paradigma dünyanın farklı görünmesine sebep olur. Öyle ki, “bilimsel gelenek değiştiği zaman bilim adamı çevresini algılamayı yeni baştan öğrenmek zorundadır, yani tanıdığı koşullar içerisinde yeni kalıplar görmeyi öğrenmesi gerekmektedir. Bunu yaptıktan sonra araştırma dünyası birçok noktada eskiden yaşadığı dünyayla bağdaşmayan ölçüler taşıyacaktır” (Kuhn, 2008, s. 208). Özne bu yönüyle olgulardan bağımsız değildir ve hem tarihsel bir varlık oluşu ekseninde hem de (belli bir yaklaşım tarzına sahip oluşu itibarıyla değil) belli bir yaklaşım tarzına ilişkin aşırı ısrarın olgunun gerçekliğini tahribata uğratması yönüyle nesnellikten uzaktır. Bu durumda, öznenin gözlemlenebilir olgulardan bağımsız olduğu iddiası her durumda geçerli olamaz. Çünkü “kişinin ne gördüğü, hem neye baktığı ile hem de önceki görsel ve kavramsal deneyimlerinin ona ne görmeyi öğrettiğiyle yakından bağlantılıdır” (Kuhn, 2008, s. 210). Zira, “hiçbir kavramsal taslak hiçlikten doğmaz” (Kuhn, 2007, s. 84). Birbiriyle yarışan kuramlar arasında bilim adamlarının yapmış olduğu seçimler, yalnızca ortaklaşa ölçütlere değil, ayrıca, bireysel yaşamöyküsü ve kişiliğe bağlı olan, kişilikle ilintili etkenlerle de ilintilidir (Kuhn, 1994, s. 392). Bu nedenle bilim adamının teori tercihi sadece nesnel kabul edilen süreçlerle ilgili bir mesele değildir. Kuhn’un deyişiyle (1994, s. 387), “birbiriyle yarışmakta olan kuramlar arasında her bir bireysel seçme, nesnel ve öznel etkenlerin, ortaklaşa ve bireysel kalan ölçütlerin bir karışımına bağlıdır.” Bacon ve Descartes’tan mantısal pozitivistlere kadar gelinen süreçte gösterdiğimiz gibi, her türlü inanç, değer ya da toplumsal etkilenim, bunlarca çarpıtılmamış ve kirlenmemiş “en doğru temsilin” şanı adına dışarıda bırakılmıştır. Hâlbuki her gözlemin zaten bir

“yorum” olduğunu, gözlemlenmiş olan şeyin bizim her zaman gözleme taşıdığımız belirli bir bilme ufku içindeki bir şey olarak anlam kazandığını reddeden saf gözlem diye bir şey yoktur (Ströker, 2005, s. 42). Gözlemlerimiz, tarihsel açıdan ne olduğumuzla yakından ilgilidir ve “çoğu zaman teori yüklü/teori bağımlıdır” (Couvalis, 1997, s. 11). Roger Trigg’in deyişiyle, “her hangi belirli bir teorinin aracılığı olmadan görülebilecek nesne diye bir şey söz konusu değildir. Bu nedenle dünyanın tek bir betimlemesinin olma ihtimali yoktur” (2005, s. 22); “yaptığımız gözlemleri ve onları sınıflandırma yöntemimizi belirleyen şey teorinin bizzat kendisidir” (2005, s. 19). Bu durumda,

“[e]ğer kuramın/paradigmanın dışında kuram-yüklü olmayan (nötr) olgular söz konusu değilse ve bu olgulara başvuru yönteminin kendisi de kuram-yüklüyse, bilimsellik ölçütü olarak ister ‘doğrulanabilirlik’ isterse de ‘yanlışlanabilirlik’ olarak alınsın, sınanabilirlik anlamını büyük ölçüde yitirmektedir. Çünkü hem sınama yöntemi hem de sınama için başvurulacak olgu artık paradigmanın/kuramın dışında ve bağımsız değildir. Daha belirgin olarak söylenebilecek olan, hiçbir olgunun paradigmadan önce, olduğu biçimiyle varolmadığı ve olası bir devrimsel paradigma (daha geniş anlamında *disipliner matriks*) değişiminin ardından da varolmayacağıdır” (Anlı, 2013, s. 147).

Bilim adamının olguları görme biçimi (veya paradigması), dünyanın ne olarak tanımlandığında etkilidir. Dünyayı belli bir paradigmayla görmeye kanaat getirmiş bilim topluluğunun, olgularını bu yöndeki kabulünün dışında, bu kabulleri aşan bir başka ölçüyle sınavabileceği meselesi problematiktir. Çünkü “hatırlamak zorundayız ki, gözlemini yaptığımız şey doğanın kendisi değil, bizim soruyu biçimlendirme tarzımızda etkilenmiş olan doğadır” (Heisenberg, 1976, s. 35). Dolayısıyla, her türlü bilimsel gözlemlerde yönlendirici olan ilgilerin ve etkilenimlerin dışına çıkılamayabileceği ve bunların yönlendirici olabileceği gerçeği dikkate alındığında, nesnel bilim fikri çıkmaza girmektedir. Buna göre, bilim adamı, fabrikaya giren çuvalları denetleyip tartan ve işaretleyen (sayım/gözlem) “kontrol” memuru değildir. O içlerinden bazılarını daha anlamlı ve daha anlamsız olarak görebilmesine yol açan “etkilenmişlikler” içerisinden görmektedir. Bu durumda, “belli perspektiflere göre anlamlı görünen gözlem verileri yanında, başka bir bilimsel perspektif altında ele alınıncaya kadar anlamsız sayılan gözlem verileri” (Ströker, 2005, s. 40) gerçeği söz konusudur.⁴

⁴ Steve Woolgar, bu duruma, “Pulsar”ın (Atarca) keşfiyle ilgili bir anekdotu anlatarak örnek verir. Zira Pulsarlar (hızla dönen nötron yıldızları) ilk gözlemlendiklerinde farklı biçimlerde yorumlanmış

Nesnelliğin Yükselişi Ve Düşüşü: Nesnelliğin Neliği Ve Mahiyeti Üzerine Tarihsel Bir Okuma

Kuhn'un da gösterdiği üzere, hangi öznenin doğayı hangi amaçla irdelemek için hangi soruları sorduğu, sonuçta edinilen bilgiyi temelinden belirlemektedir (Kuyaş, 2008, s. 53). Buradan doğan sonuç, kavram ve problemlerle dünyaya farklı biçimlerde bakan ve hatta farklı dünyalar gören “perspektiflerin” her birinin “kendi içinde anlamlı” olduğu gerçeğidir. Kuhn rakip teorilerin “mukayese edilemezliğinden” söz ederken, teori değişiminin yarattığı algısal farkın “daha ileri bir kavrayış” olmaktan ziyade, her birinin kendi iç anlamlı bütünlüğüne dokunmayı gerektiren bir irdelemeye konu olmasını önerdiğinde, “kendi içinde anlamlı perspektifler”den söz etmektedir. Bu bakımdan, “aynı alandaki birbirinin ardılı ve rekabet eden teorilerin [sadece] ‘farklı diller konuştuğu’ söylenir. Tam anlamıyla birbirleriyle kıyaslanamaz ya da birbirlerinin dillerine çevrilemezler. Farklı teorilerin dilleri, içinde yaşayabileceğimiz farklı dünyalardan parçalardır” (Hacking, 2016, s. 90). Bu sonuç, her kuram için geçerli nesnel ölçütleri çıkmaza soktuğu gibi, “ilerlemecilik” ve “tek doğru dil” tezini de sıkıntıya düşürür. Bu da Kuhn'un doğrudan rölativizmle itham edilmesiyle sonuçlanır.

Kuhn'u görelilik ve irrasyonalizmle suçlayan filozoflar, kendisini nesnelliği mutlak, felsefi anlamda terk etmekle suçluyorlardı (Megill, 1994, s. 4.) Paul Feyerabend gibi bilim felsefecileri daha da ileri gider, bilimlerin, “bizi uymaya mecbur kıldıkları bütün standartları dâhil, kendi eserimiz” olduğunu savunur (Feyerabend, 1992, s. 280). Bu anlamda bilimin “nötr” dili altında herkes için geçerli nesnel bir bilgi idealinin, yine bizim ürünümüz olan başka türlü bilgi iddiaları nazarında üstünlük talebini ıskartaya çıkarır. Ona göre, “bizi ‘din’ ya da ‘sanat’ süpermarketinden uzaklaştırıp daha modern ve çok daha pahalı ‘bilim’ süpermarketine yöneltecek hiçbir nesnel ilke yoktur” (Feyerabend, 1999a, s. 308-309). Bir ölçüye kadar, teorilerin mukayese edilemezliği konusunda da Kuhn'la benzer bir pozisyonu paylaşır. Kuhn gibi, her araştırmanın temelini oluşturan ve onun “bilimsel” ve dolayısıyla güvenilir olmasını garantileyen tek bir usul ya da kurallar dizisi olmadığını savunur:

“Her proje, her teori, her usul kendi içinde ve ele aldığı süreçlere uyarlanmış standartlarla değerlendirilmelidir. Koşullar ne olursa olsun her

ve farklı varsayımlara konu olmuştur. İlk etapta görülmedik bir hızla hareket eden radyo kaynakları oldukları öne sürülmüş, ancak araştırmanın “objektivitesini güçlendirme sorunu” yaşaması, bu temel varsayımın oldukça tartışmalı ve problemlı bir hal almasına yol açmıştır. Hemen akabinde aynı olgu en az beş ayrı cisimleşmeye sahne olmuştur: 1- Bir alışılmadık iz/belirti; bir olmayan nesne. 2- Muhtemel araya girme (parazit). 3- Bir geçici patlama veya alışılmadık bir araya gelme. 4- Başka bir uyarılıktan gelen bildiriler. 5- Yeni türde titreşen bir radyo kaynağı (Pulsar). Bu örnekte, aynı olguya ilişkin tüm farklı yorumlarda, nesnenin karakterinin ve orada bir nesne olup olmasının, sosyal kontekstteki değişmelerle birlikte değiştiği görülmektedir (WOOLGAR, 1999, s. 82-87).

büyüklüğü ölçen evrensel ve kalıcı bir ölçüm aleti fikri ne denli gerçekçi değilse, uygunluğun değişmez ölçüsü olan evrensel ve kalıcı bir yöntem fikri, hatta evrensel ve kalıcı bir akılsallık fikri de o denli gerçekçi değildir” (Feyerabend, 1999b, s. 131).

Ancak nesnellik ve akılsallık ölçütü, bilimin albenili etikleri olarak, bilimin bilgi pazarında en güzide yeri kapmasını kolaylaştırmayı sürdürür. Diğer tüm insani etkinlik alanları, her ne biçim ve mahiyette olursa olsun, bu niteliklerce teraziye konur ve kıymetlendirilir. Feyerabend’in bilgi kuramsal anarşizmi bu tek biçimliliğe ve bilim tahakkümüne yöneltilmiş bir başkaldırıdır.

Nesnelliği bir tür perspektivizm lehinde alaşağı etme eğiliminde olan isimlerden biri de Richard Rorty’dir. Rorty’nin pragmatist yorumunda da, Kuhn’da öne çıkan perspektivizme tanıklık etmek olanaklıdır. Rorty de temelde Kuhn’da olduğu gibi (ve Feyerabend’e yaklaşan bir tonlama ile), “disiplinlere tahsis edilecek hiçbir ‘objektivite’ ya da ‘katılık/sağlamlık’ derecesi noktası” olmadığını açıklıkla ileri sürer (Rorty, 2002a, s. 44). Ona göre, nesnelere herhangi bir vokabülerde, başka herhangi bir vokabülerden “çok daha objektif olarak” tanımlanamazlar. Vokabülerler yararlı veya yararsız, iyi veya kötü, işe yarar veya yanlış yola sevk edici, duyarlı veya incelikten yoksun olabilirler; ancak ne “daha objektif” veya “az objektif” ne de daha çok veya az “bilimsel”dirler (Rorty, 2002b, s. 380). Bu bakımdan kendi pragmatist tasavvurunu, objektivite ölçütü ışığında yargı dağıtan bilimin üst söylem dilinden kopararak, adeta bir tür iletişim ve konuşma cemaatleri dayanışmasına indirger. Bunu oldukça açık bir dille ifade eder:

“Objektiviteyi dayanışmaya indirgeme arzusundaki biz pragmatistlerin, ne bir metafiziğe ne de bir epistemolojiye ihtiyacımız var. Ne nesnelere inançlar arasındaki ‘mütekabiliyet’ denilen bir ilişkinin açıklanmasına ne de türümüzü bu tür bir ilişkiye girmeye yetenekli olduğunu tescil eden insanî bilme/anlama yetilerinin açıklanmasına ihtiyacımız var” (Rorty, 2002a, s. 45).

Rorty, teorilerin geçerliliği sınıyan bir nihai hakikat arayışına perde indirir. Herkes için geçerli bir Arşimed noktası yerine, coşkulu bir biçimde “uzlaş” ve “özneler arası dilayog”u esas alır. Bir anlamda teori yerine “tahkiye”, doğruluk yerine “mutabakat” gelir. Rorty bu pragmatist kavrayışının “aynı zamanda, ‘sol-kant Kuhnculuğu’ diye de adlandırılabil[ceğini]” vurgular ve bununla, “objektivitenin yerine, ‘zora dayalı olmayan uzlaşmayı’ ikame etme” çabasının esas olduğuna önemle işaret eder (Rorty, 2002a, s. 43).

Nesnelliğin Yükselişi Ve Düşüşü: Nesnelliğin Neliği Ve Mahiyeti Üzerine Tarihsel Bir Okuma

Teorileri birbirinden ayırıştıran “üst” rasyonel standartların varlığından kuşku duyan, bunun yerine her kuramın kendi iç prosedürleri kapsamında anlaşılır olduğu mukayese edilemezliğe yakın duran Kuhn, Feyerabend ve Rorty nazarından, nesnellik deyim yerindeyse “bir efsane” (Bayhan, 2016, s. 218), insan elinden çıkma bir yaratım, bir “mit” mertebesine düşer. Perspektivizm bize bilim adamının faaliyetlerinde, belli etkiler, önyargılar, tutuculuklar ve bağınazlıklar içinde olabileceğini gösterdiği gibi, keşiflerin her durumda rasyonel olmadığını ve bilimin sistematik bir kümülatif karakter taşıyamayabileceğini de ortaya koyar. Buna göre, “bilim adamının hiçbir dönemde bir Robinson Crusoe olmamıştır. Bilimin ilerlemesi gibi oluşması da iletişime, bilgi alışverişine, daha da önemlisi tartışmaya dayanmıştır” (Yıldırım, 1997, s. 190). Bugün sosyal bilimlerde ve özellikle sosyolojide nesnelliğin yükselme eğiliminde olduğu sentezleyici natüralist temelli argümanlar mevcudiyet gösterse de, “üst söylem dili” ve “nihai standartlar” fikrine savaş açmış perspektivizmin gündeminde güçlü ve kapsayıcı bir program olarak yerleşiklik kazanamamaktadır. Dış gözlemci görüşünün, “etki dâhilinde yorumlayan bilim adamı” resmi ile yer değiştirmesi, nesnellik kavrayışında da dönüşüm yaratmıştır.

SONUÇ

Nesnellik, tarihsel süreç içerisinde bilimsel ilerleme ve kesinliğin belirleyici niteliği olarak uzun bir dönem gerçekleştirilmesi elzem olan bir ideal olarak ele alınmıştır. Özellikle de doğa bilimsel anlayışı temel alan yaklaşımlar, nesnel bir bilgi adına, tercihini “gözlemci”den yana değil “olgulardan” yana kullanmaya özen göstermiştir. Bu yüzden uzunca bir dönem temel sorun, bilimin “öznel kanılar”dan olduğu kadar, olgulardan beslenmeyen metafizik veya inanca dayalı öğelerden arındırılması şeklinde formüle edilmiştir. Bilim bireysel kanaatlerin, değerlerin ve toplumsal-kültürel bağlanmışlığın ilkesel bir tarafsızlık adına devre dışı bırakıldığı, tabiri caizse bilimden atıldığı ve doğrudan olguların diliyle konuşulduğu bir faaliyet olarak öne çıkmıştır. Ancak her durumda, nesnel bilgimizin ardında yatan “bilimsel” inancının kendisinin de, bilimsel bilgimizin ardında yatan “nesnellik” idealinin kendisinin de bir ön-kabul olabileceği dikkatlerden kaçmamalıdır. Zira dünyanın isteğimiz ve arzularımız, hayal ve düşlerimizin ürünü olmadığını ortaya koyan bilimsel deneyler, iletişim aracılığıyla tarafımızdan öğrenilir ve biz bunu nesnel olarak kabul ederiz, çünkü bilimsel otoritenin nesnellğine inanırız. Bu durumda nesnelliğin değiştirilemezliğine ve öznen bağımsızlığına ilişkin vurgular yerini onun sorgulanabilirliğine bırakır (Collier, 2003, s. 140). 20. yüzyıl bilimindeki gelişmeler, bilinen nesnelliğin bazı açılardan kendi kabulleriyle çatıştığı ve belli çıkmazlara girdiğini gösteren örnekler de sunmaktadır. Bazı bilim araştırmacıları

bilimsel işleyişin “öznel kanılar”dan veya toplumsal, çevresel veya içinde yer alınan kuramsal ve fikirsel bağlanımlardan yalıtık işleyen bir faaliyete indirgenmesinin pek de kolay olmadığını tartışmaya açmakta ve “bilinen” nesnellüğün temellerini sarsacak bazı eleştirel yöneltmektedirler. “Bilinen” nesnellüğün yanıtlamak zorunda olduğu sorular silsilesi, hem bilimsel araştırmanın mantığı üzerine yapılan soruşturmalarda hem de bilimsel keşiflerin mevcut kabullere ters düşen sonuçlar üretmesiyle günden güne artmış ve naif “nesnel bilim”, “kesin bilim” türünden beklentiler gittikçe zayıflamıştır. Artık araştırmalarında veya keşiflerinde son derece nesnel olduğunu düşünen bilim adamlarının, bilimsel faaliyetleri içerisinde belirleyici olan ve çoğu zaman gerçekliğin “belli biçimlerde algılanmasına” sebep olan faktörlerden tamamen yalıtık olmadıkları; içine doğduğu, kendisinin peşinen kabul ettiği “tanımlamaların”, kimi zaman gerçekliği tahrif edici “ön-kabuller” haline gelebileceği; hem tarihsel, kültürel ve toplumsal açıdan hem de mensup olduğu teori geleneği açısından belli bir bağlanım içerisinde yer alabilecekleri; kendisine bağlanılan ve aşırı ölçüde güven duyulan bir teorinin, nesnel davranmalarına engel olup onların kör noktası haline gelebileceği; kısacası bilim adamının incelediği olgulardan bütünüyle bağımsız olamayacağına ilişkin kanaat güçlenmiş durumdadır.

KAYNAKÇA

- Agazzi, E. (2014). *Scientific Objectivity and Its Contexts*. Dordrecht: Springer.
- Anlı, Ö. F. (2009). Hegel’in Mantık Bilimi’nde (Felsefi Bilimler Ansiklopedisi Birinci Cilt) ‘Nesnellik’in İki Anlamının İncelenmesi. *Kaygı*, 12, 167-180.
- Anlı, Ö. F. (2013). Bir Karşıt-Bilim Tezi Olarak Dilsel Görelilik: Wittgenstein, Kuhn, Rorty, Feyerabend. *FLSF-Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi*, 15, 145-169.
- Altuğ, T. (2006). *Modern Felsefede Metafiziğin Elenmesi*. Ebabil Yayıncılık, Ankara.
- Ayer, A. J. (1998). *Dil, Doğruluk ve Mantık*. V. Hacıkadiroğlu (Çev.). Metis Yayınları, İstanbul.
- Bacon, F. (1999). *Novum Organum*. S. Ö. Akkaş (Çev.). Doruk Yayıncılık, Ankara.
- Bayhan, V. (2016). Sosyal Bilimlerde ‘Objektiflik’ Efsanesi. *Mukaddime*, 7(2), 217-242.
- Bitbol, M., Kerszberg, P. ve Petitot, J. (2009). Introduction. M. Bitbol, P. Kerszberg ve J. Petitot (Ed.). *Constituting Objectivity: Transcendental Perspectives on Modern Physics* (s. 1-30). Dordrecht: Springer.

Nesnelliğin Yükselişi Ve Düşüşü: Nesnelliğin Neliği Ve Mahiyeti Üzerine Tarihsel Bir Okuma

- Bixby, W. (2002). *Galileo ve Newton'un Evreni*. N. Arık (Çev.). Tübitak Popüler Bilim Kitapları, Ankara.
- Brown, H. I. (1977). Objective Knowledge in Science and the Humanities. *Diogenes*, 25(97), 85-102.
- Burge, T. (2010). *Origins of Objectivity*. Oxford: Clarendon Press.
- Chalmers, A. (2007). *Bilim Dedikleri*. H. Arslan (Çev.). Ankara: Vadi Yayınları.
- Collier, A. (2003). *In Defence of Objectivity and Other Essays*. Routledge, London.
- Comte, A. (2001). *Pozitif Felsefe Kursları*. E. Ataçay (Çev.). Sosyal Yayınlar, İstanbul.
- Cottingham, J. (2003). *Akılcılık*. B. Gözkan (Çev.). Doruk Yayıncılık, İstanbul.
- Couvalis, G. (1997). *The Philosophy of Science: Science and Objectivity*. Sage Publications, London.
- D'alembert, J. L. R. (2000). *Felsefenin Öğeleri*. H. Köse (Çev.). Öteki Yayınevi, Ankara.
- Daston, L. (1992). Objectivity and the Escape from Perspective. *Social Studies of Science*, 22(4), 597-618.
- Daston, L. (1994). Baconian Facts, Academic Civility, and the Prehistory of Objectivity. A. Megill (Ed.). *Rethinking Objectivity* (s. 37-63) içinde. Durham: Duke University Press.
- Daston, L. ve Galison, P. (2010). *Objectivity*. New York: Zone Books.
- Delacampagne, C. (2012). *20. Yüzyıl Felsefe Tarihi*. D. Çetinkasap (Çev.). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları
- Descartes, R. (2008). *Felsefenin İlkeleri*. M. Akın (Çev.). Say Yayınları, İstanbul.
- Descartes, R. (1994). *Metot Üzerine Konuşma*. K. S. Sel (Çev.). Sosyal Yayınlar, İstanbul.
- Dickerson, A. B. (2004). *Kant on Representation and Objectivity*. Cambridge University Press, Cambridge.
- Diderot, D. (1997). *Felsefe Konuşmaları*. A. Cemgil (Çev.). Sosyal Yayınları, İstanbul.
- Fay, B. (2005). *Çağdaş Sosyal Bilimler Felsefesi*. İ. Türkmen (Çev.). Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- Fernandes, S. L. C. (1985). *Foundations of Objective Knowledge*. Springer, Dordrecht.
- Feyerabend, P. (1992). Uzmanlaşma Yanlısı İçin Teselliler. H. Arslan (Çev.). I. Lakatos ve A. Musgrave (Ed.). *Bilginin Gelişimi ve Bilginin Gelişimiyle İlgili Teorilerin Eleştirisi* (s. 243-283) içinde. Paradigma Yayınevi, İstanbul.

- Feyerabend, P. (1999a). *Yönteme Karşı*. E. Başer (Çev.). Ayrıntı Yayınları İstanbul.
- Feyerabend, P. (1999b). *Özgür Bir Toplumda Bilim*. A. Kardam (Çev.). Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- Glare, P. G. W. (2005). *Oxford Latin Dictionary*. Oxford: Chrendon Press.
- Hacking, I. (2016). *Temsil ve Müdahale*. O. A. Altıok (Çev.). Alfa Basım Yayım, İstanbul.
- Hançerlioğlu, O. (1978). *Felsefe Ansiklopedisi*. Cilt 4. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Hanna, J. F. (2004). The Scope and Limits of Scientific Objectivity. *Philosophy of Science*, 71, 339–361.
- Hawkesworth, M. E. (1994). From Objectivity to Objectification: Feminist Objections. A. Megill (Ed.). *Rethinking Objectivity* (s. 151-177) içinde. Durham: Duke University Press.
- Heisenberg, W. (1976). *Fizik ve Felsefe*. M. Y. Öner (Çev.). Er-Tu Matbaası, İstanbul.
- Hızır, N. (2007). *Bilimin Işığında Felsefe*. Kırmızı Yayınları, İstanbul.
- Janik, A. ve Toulmin, S. (2008). *Wittgenstein'in Viyanası*. H. Arslan (Çev.). Paradigma Yayıncılık, İstanbul.
- Kant, I. (2002). *Gelecekte Bilim Olarak Ortaya Çıkabilecek Her Metafiziğe Prolegomena*. İ. Kuçuradi ve Y. Örnek (Çev.). Türkiye Felsefe Kurumu Yayınları, Ankara.
- Kant, I. (2008a). *Arı Usun Eleştirisi*. A. Yardımlı (Çev.). İdea Yayınevi, İstanbul.
- Kant, I. (2008b). 'Aydınlanma Nedir?' Sorusuna Yanıt. N. Bozkurt (Çev.). N. Bozkurt (Haz.). *Kant* (s. 263-273) içinde. Say Yayınları, İstanbul.
- Kızılcıçelik, S. (2008). *Frankfurt Okulu*. Anı Yayıncılık, Ankara.
- Kuhn, T. S. (1994). *Asal Gerilim*. Y. Şahan (Çev.). Kabalcı Yayınevi, İstanbul.
- Kuhn, T. S. (2007). *Kopernik Devrimi*. H. Turan, D. Bayrak ve S. K. Çelik (Çev.). İmge Kitabevi, Ankara.
- Kuhn, T. S. (2008). *Bilimsel Devrimlerin Yapısı*. N. Kuyaş (Çev.). Kırmızı Yayınları, İstanbul.
- Kölbel, M. (2002). *Truth Without Objectivity*. Routledge, London.
- Kuyaş, N. (2008). Çevirmenin Sunuşu. N. Kuyaş (Çev.). *Bilimsel Devrimlerin Yapısı (T. Kuhn)* (s. 11-59) içinde. Kırmızı Yayınları, İstanbul.
- Levin, J. ve Spates, J. L. (1976). *Starting Sociology*. Harper & Row Publisher, New York.
- Lloyd, A. E. (2008). *Science, Evolution and Politics*. Cambridge University Press.
- Locke, J. (2000a). *İnsanın Anlama Yetisi Üzerine Bir Deneme (I.-II. Kitap)*. M. Delikara Topçu (Çev.). Öteki Yayınevi, Ankara.

Nesnelliğin Yükselişi Ve Düşüşü: Nesnelliğin Neliği Ve Mahiyeti Üzerine Tarihsel Bir Okuma

- Locke, J. (2000b). *İnsanın Anlama Yetisi Üzerine Bir Deneme (III.-IV. Kitap)*. M. Delikara Topçu (Çev.). Öteki Yayınevi, Ankara.
- Magee, B. (1990). *Karl Popper'in Bilim Felsefesi ve Siyaset Kuramı*. M. Tunçay (Çev.). Remzi Kitabevi, İstanbul.
- Mathiesen, T. (1962). Subjectivism in Sociological Research, *Acta Sociologica*. 5(1), 1-14.
- Mshvénieradzé, V. V. (1968). Objective Foundations of the Scientific Method. *Diogenes*, 16(63), 70-88.
- Mühlhölzer, F. (1988). On Objectivity. *Erkenntnis*, 28(2), 185-230.
- Özlem, D. (2002). *Kavramlar ve Tarihleri I*. İnkılâp Kitabevi, İstanbul.
- Özlem, D. (2008). *Felsefe ve Doğa Bilimleri*. Doğu Batı Yayınları, Ankara.
- Öztürk, E. (2013). Sosyolojide Nesnellik Sorunu Bağlamında Max Weber'in Pozitivizm-Hermeneutik İkiliğini Aşma Girişimi. *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 4(1), 196-244.
- Pickering, A. (1994) Objectivity and the Mangle of Practice. A. Megill (Ed.). *Rethinking Objectivity* (s. 109-125) içinde. Durham: Duke University Press.
- Popper, K. R. (2010). *Bilimsel Araştırmanın Mantığı*. İ. Aka ve İ. Turan (Çev.). Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- Rutli, E. E. (2014). Sosyal Bilimlerde Pozitivizm Tartışması: Adorno ve Popper. *Temaşa: Erciyes Üniversitesi Felsefe Bölümü Dergisi*, 1, 134-160.
- Rorty, R. (2002a). Dayanışma Olarak Bilim. H. Arslan (Çev.). H. Arslan (Ed.). *Retorik, Hermeneutik ve Sosyal Bilimler* (s. 39-55) içinde. Paradigma Yayınları, İstanbul.
- Rorty, R. (2002b). Yöntem, Sosyal Bilim ve Sosyal Umut. H. Arslan (Çev.). H. Arslan (Ed.). *Hermeneutik ve Hümaniter Disiplinler* (s. 367-387) içinde. Paradigma Yayınları, İstanbul.
- Shapin, S. (2000). *Bilimsel Devrim*. A. Yurdaçalış (Çev.). İzdüşüm Yayınları, İstanbul.
- Ströker, E. (2005). *Bilim Kuramına Giriş*. D. Özlem (Çev.). İnkılâp Kitabevi, İstanbul.
- Thilly, F. (2010). *Bir Felsefe Tarihi*. N. Küçük ve Y. Çevik (Çev.). İdea Yayınevi, İstanbul.
- Trigg, R. (2005). *Sosyal Bilimleri Anlamak*. B. Sümer ve F. Ülgüt (Çev.). Babil Yayınları, İstanbul.
- Utku, A. (2012). Ludwig Wittgenstein: İki Kere Felsefe. E. Yılmaz (Haz.) *Kant Sonrası Metafizik Üzerine Konuşmalar* (s. 205-263) içinde. Küre Yayınları, İstanbul.

Emre ÖZTÜRK

- Wittgenstein, L. (2006a). *Tractatus Logico-Philosophicus*. O. Aruoba (Çev.). Metis Yayınları, İstanbul.
- Wittgenstein, L. (2006b). *Felsefî Soruşturmalar*. D. Kanıt (Çev.). Totem Yayıncılık, İstanbul.
- Woolgar, S. (1999). *Bilim: Bilim İdesi Üzerine Sosyolojik Bir İnceleme*. H. Arslan (Çev.). Paradigma Yayınları, İstanbul.
- Yıldırım, C. (1997). *Bilimsel Düşünme Yöntemi*. Bilgi Yayınevi. Ankara.